

Rábai Gábor

HOGYAN LEHET A BATMOBILE IS SHERLOCK HOLMES, ÉS MI KÖZE EHHEZ A BORSODINAK? – FILMES KARAKTEREK SZERZŐI JOGI VÉDELME AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉS A CHARACTERMERCHANDISING MAGYARORSZÁGON*

A dolgozat célja az Egyesült Államok filmes karakterekhez kapcsolódó szerzői jogi joggyakorlatának, valamint a magyar jogban az úgynevezett charactermerchandisingnak a bemutatása. Az első rész tartalmazza a szerzői jog által oltalomban részesített karakterekhez kapcsolódó védelem változásának ismertetését az Egyesült Államok bírósági gyakorlata alapján, valamint annak bemutatását, hogy milyen mértékben terjeszkedett túl a szerzői jog saját határain, és milyen következményekkel járhat ez a tendencia a jövőre nézve. Az elmúlt közel 100 év filmes joganyagának ismertetésére azonban nem volna célszerű kitérni, ezért csak a nagyjátékfilmekhez, sorozatokhoz és animációs filmekhez kapcsolódó legfontosabb bírósági döntések és jogszabályok kerülnek bemutatásra, a reklám, ismeretterjesztő és dokumentumfilmek, felnőtt tartalmú filmek és paródiák szabályozása, valamint a filmtörvény alapján a filmalkotás fogalmából kizárt egyéb műsorok¹ kikerülnek látókörünkől. Mivel a filmekben szereplő szerzői jogilag védett művek felhasználását az USA jogában számos olyan jogintézmény szabályozza, amelyeket önmagukban is külön dolgozatban lehetne ismertetni, nem kerül bemutatásra többek között a *fair use*² és a *useful articles*³ fogalma és szabályozásuk sem. Hasonlóan nagy témakör a származékos művek kategóriája is, az ilyen művekkel csak érintőlegesen foglalkozunk. A figyelemfelkeltő cím oka annak jelentős mögöttes tartalmában rejlik. Ugyanis három, egymástól első látásra teljesen különböző eleme igen szorosan kapcsolódik egymáshoz. A magyar és külföldi esetek során ismertetésre kerül, hogy egy ismert detektív a jog szemszögéből ugyanolyan megítélés alá eshet, mint egy jármű filmes megjelenése, és mindezekből hogyan szerezhet profitot egy olyan piaci szereplő vagy bármely más gazdasági társaság, mint a Borsodi. E három elem közötti össze-

* A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán folytatott tanulmányok keretében készített, a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott diplomamunka szerkesztett változata.

¹ „2004. évi II. törvény a mozgóképről”, Pub. L. No. 2004. évi II. törvény (2004), szak. 2. § 2, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400002.tv>.

² A fair use a nem engedélyköteles felhasználás egyes eseteit tartalmazza. Ilyen eset többek között a kutatáshoz, híradáshoz vagy a tanításhoz való felhasználás. Az Egyesült Államok jogában az 1976-os szerzői jogi törvény 107-es szakaszában található meg.

³ A hasznos cikkek vagy leírások jellegűknél fogva olyan technikai és használati információkat leíró művek, amelyeket önmagukban a szerzői jog nem véd. Ilyen lehet egy összeszerelési útmutató.

fonódást és az ezt szabályozó komplex jogviszonyokat mutatja be többek közt a dolgozat, rávilágítva arra, hogy nem is állnak olyan távol egymástól a jog szemüvegén keresztül nézve.

Az első rész központi elemét a 2015-ös *DC Comics v. Mark Towle-ügy*⁴ adja. Ebben megállapításra került, hogy a Batmobile is részesülhet szerzői jogi védelemben mint karakter, akárcsak egy színész által eljátszott fiktív szereplő. Ez felhívja a figyelmet a szerzői jog változó szerepére és arra, hogy milyen gazdasági és jogi hatásai lehetnek ennek a precedensértékű döntésnek. Ezen belül bemutatásra kerülnek a karakterek pontos fogalmának hiányából származó problémák, a karakterek védelmének jogfejlődése és az olyan jövőbeli lehetőségek bekövetkezése, mint hogy adott esetben semmilyen jogszabály nem szab gátat annak, hogy akár a Roxfort kastély is szerzői jogilag védett karakternek minősüljön. Mindez az Egyesült Államok jogi alapjainak a teljesség igénye nélküli bemutatásával kerül ismertetésre, a kezdetektől a Batmobile-ig vezető joggyakorlatig, majd az ügy joghatásainak ismertetésével zárva.

A dolgozat második része a merchandising kérdéskörével foglalkozik. Ez számos jogterületet érint, és változatos megjelenési formái vannak mind a gazdasági életben, mind a jog területén. Kiemelkedő szerephez jut benne a védjegyjog, illetve a kereskedelmi nevek használata is. A merchandising mint gazdasági jelenség és jogi fogalom kerül bemutatásra, ahol a karaktervédelem alapját a szerzői jogi törvény 16. § (3) fekteti le:

„A szerzőt megilleti a műben szereplő jellegzetes és eredeti alak kereskedelmi hasznosításának és az ilyen hasznosítás engedélyezésének kizárólagos joga is.”

1. ALAPFOGALMAK A FILMIPAR SZERZŐI JOGI VILÁGÁBAN

Az Egyesült Államok joga többek között a filmes világ jogi szabályozásában is eltér európai társaitól, és így hazánk szabályozásától is. Mivel a jogrendszerek hasonló, de mégis különböző alapokon nyugszanak, ez nem is meglepő. Ez alól a filmalkotásokra vonatkozó szerzői jogi védelem sem kivétel. Maga a filmalkotás (motion picture) fogalma azonban egységes mind az amerikai,⁵ mind a magyar szabályozásban:

„...az olyan mű, amelyet meghatározott sorrendbe állított mozgóképek hang nélküli vagy hanggal összekapcsolt sorozatával fejeznek ki.”⁶

⁴ DC Comics v. Mark Towle, No. 13-55484 (United States Court of Appeals, Ninth Circuit 2015. szeptember 23.).

⁵ The Compendium of U.S. Copyright Office Practices, 2017, szak. 101. §.

⁶ 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (1999), szak. 64. § (1), <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900076.tv>.

A filmalkotások védelmi idejét megállapító jogszabályok már eltérőek. A szerzői jog által védett művek a szerző életében és halálától számított hetven éven át részesülnek védelemben az Európai Unióban.⁷ Ezzel szemben az Egyesült Államok védelmi ideje az európai szemléllő számára egyfajta őskáosz képét nyújthatja, aminek oka, hogy a régi angolszász szabályozás valamelyest megmaradt az 1976-os szerzői jogi törvényben (*US Copyright Act*).⁸ Az 1978 után létrehozott művek hasonló védelmi időben részesülnek mint az EU-ban, az azt megelőzően létrehozott alkotások esetében az első publikálástól számított 95 vagy a létrehozástól számított 120 év is lehet a védelmi idő.⁹ A helyzetet tovább bonyolítja, hogy az 1978 után megbízás alapján készített művek (*work made for hire*) szintén hasonlóan hosszú védelmi időben részesülhetnek.¹⁰ Mindezek alapján elmondható hogy az Egyesült Államokban csak a Magyarországinál hosszabb idő elteltével kerülhet tartalom a közkincsbe.¹¹

1.1. Közkincs

A közkincs avagy angolul *public domain* azon művek és alkotások gyűjtőhelye, amelyek oltalmi ideje lejárt. A fogalom ismerete szükséges a karakterek szerzői jogának megértéséhez, hiszen ameddig nem kerül egy mű a közkincsek közé, szerzői jogi védelem alatt áll, kereskedelmi hasznosítása és felhasználása engedélyköteles. Hazánkban a szerző életében és halálától számított 70 évig részesíthető szerzői jogi védelemben egy mű, az Egyesült Államok jogában pedig még ennél is hosszabb ideig. Ezzel kapcsolatban jogi probléma két esetben merülhet fel: a származékos művek, valamint az olyan művek esetében, amiket hosszabb időtartam alatt készítettek el. Ahogy Róma sem egy nap alatt épült fel, úgy az olyan művek, mint a Harry Potter vagy a Trónok Harca is több év alatt került kidolgozásra.

A közkincs határmezsgyéjén mozgó Sherlock Holmes karaktere is ilyen, a híres detektívet megformáló Doyle műveinek egy része már a közkincsbe tartozik, de hogy ezzel együtt maga Holmes is, az vita tárgyát képezte. A *Klinger v. Conan Doyle Estate, Ltd.-ügyben*¹² arról kellett döntenie a bíróságnak, hogy aki felhasználja Holmes és Watson karakterét a már közkincsé vált novellákból, szerzői jogi jogsértést követ-e el, avagy mikor jár le a szerzői jogi oltalma a karaktereknek. Egy karakter kétségtelenül kötődik az alapját képező műhöz, ahogy azt a felperes is kifejtette az ügyben, így szinte lehetetlen elválasztani Holmes és

⁷ Copyright Duration Directive EUR-Lex – 31993L0098 – EN – EUR-Lex, bek. 1, elérés 2020. október 21., <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A31993L0098>.

⁸ Mezei Péter: IPHétfők. I. évad, 4. adás (2020. október 5.), 5. perc, elérés 2021. január 22., <https://open.spotify.com/episode/5Cx3tYs92Y4hT78UXUghFx>.

⁹ Duration of Copyright in the USA, U. S. Copyright Office, 2011, 1, <https://www.copyright.gov/circs/circ15a.pdf>.

¹⁰ How Long Does Copyright Protection Last? (FAQ). U.S. Copyright Office, elérés 2021. január 22., <https://www.copyright.gov/help/faq/faq-duration.html>.

¹¹ Mezei: i. m. (8), 6. perc.

¹² *Klinger v. Conan Doyle Estate, Ltd.*, No. 14-1128 (United States Court of Appeals For the Seventh Circuit 2014. június 16.).

Watson karakterét a Sherlock Holmes-novelláktól. A döntés értelmében Sherlock Holmes a közkinccs része, azonban felhasználni csak azon kalandjait lehet szabadon, amelyek nem szerepelnek az utolsó 10, a szerzői jog által még – 2022-ig – teljes mértékben védett művek közt, így felhasználásuk engedélyköteles. Így a Conan Doyle Estate még egy ideig a kezében tarthatja Sherlock Holmes karakterét, ha nem is teljes egészében. Az ilyen kérdéses jogi helyzetre kiváló példa a 2020-as Netflix-film, az Enola Holmes esete.¹³ A film és az alapjául szolgáló novellák – amelyek a híres detektív hűgát állítják a középpontba – a Conan Doyle Estate álláspontja szerint jogsértőek, mivel Sherlock Holmes karakterének tulajdonságait, karakterjegyeit a történetekhez képest megváltoztatták (az első világháború után íródott), és így a felhasználás engedélyköteles lenne, ezért az ügyben bírósághoz fordultak.¹⁴ A nagy port kavaró ügyet a felek közös megegyezéssel 2020 decemberében lezárták,¹⁵ így nem derül fény arra, hogy ténylegesen jogsértést követtek-e el a film alkotói. Azonban ebből is jól látszik, hogy egy karakter és a hozzá tartozó jogok védelme érdekében a jogosultak – a közkinccsé válás elkerülése céljából – a legapróbb jogsértés látszata esetén is azonnal fellépnek, felléphetnek.

1.2. Mi is az a karakter?

A dolgozat tárgyát képező szereplők meghatározását érdemes először nem jogi szempontból megvizsgálni. A klasszikus irodalmi meghatározás szerint egy szépirodalomban, drámában, filmben ábrázolt személy nevezhető karakternek.¹⁶ Az Oxford szótár szerint a karakter:

„mindazon tulajdonságok és jellemzők összessége, amik egy személyt, emberek csoportját vagy egy helyet megkülönböztetnek másoktól”.¹⁷

A Cambridge szótár is hasonlóan definiálja a fogalmat.¹⁸ Jól látható, hogy már a nyelvi meghatározásban is megjelennek azok az elemek, amik később a jogi elbírálás alapjául szol-

¹³ Aaron Moss: Enola Holmes and the Case of the Overreaching Copyright Owner. Copyright Lately (blog), 2020. szeptember 1., <https://copyrightlately.com/enola-holmes-copyright-infringement-case/>.

¹⁴ Conan Doyle Estate LTD. v. Legendary Pictures Productions, Netflix, No. 1:20-cv-00610 (United States District Court for the District of New Mexico 2020. június 23.).

¹⁵ Conan Doyle Estate v. Springer Stipulation to Dismiss With Prejudice, No. 1:20-cv-00610-KG-KK (United States District Court for the District of New Mexico 2020. december 18.).

¹⁶ Kaileigh Wright: Blueprints of Character: Applying the Distinct Delineation Test and Character Copyright Protection to Original Literary Places. AIPLA Quarterly Journal, 43. évf. 1. sz., 1995, p. 5.

¹⁷ „Character noun – Definition, pictures, pronunciation and usage notes | Oxford Advanced American Dictionary”, elérés 2021. január 22., https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/character.

¹⁸ „Character | Meaning in the Cambridge English Dictionary”, elérés 2021. január 22., <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/character>.

gálnak, azaz a megkülönböztető jellegű tulajdonságok, ezzel kimondatlanul is megalapozva az eredetiség és egyéniség szerzői jogban meghatározásra került követelményeit.

Az amerikai jog a magyarhoz hasonlóan nem támaszt az általános szerzői jogi követelményeken kívül egyéb kritériumot ahhoz, hogy egy karakter szerzői jogi védelemben részesüljön. Mindössze három követelménynek kell, eleget tegyen: 1. legyen eredeti 2. a műnek a szerző szellemi tevékenységéből kell származnia és 3. meg kell jelennie valamilyen rögzített formában.¹⁹ Ez utóbbi jelen esetben természetesen a film lesz.

Továbbá a név, képi megjelenítés és a személyes tulajdonságok hármass felosztása alapján is meghatározható egy karakter egyéni, eredeti jellegének megléte, ugyanis ezek tekinthetőek David Feldman megfogalmazása alapján egy karakter „jogilag legkézenfekvőbb” elemeinek.²⁰ Ahogy az a későbbiekben bemutatásra kerül, a jogfejlődés következtében ez a meghatározás már elég konkrét, azonban továbbra is szükséges a szerzői jogi védelem meglétének eseti megállapítása. A karakterek két nagyobb kategóriába tartoznak, a fiktív (Indiana Jones), azon belül a nem emberi karakterek (minyonok), és a valós személyek (sportolók, színészek). Mindezek lényeges tulajdonságainak a nagyközönség számára relevánsnak, könnyen felismerhetőek kell lenni ahhoz, hogy védelmet élvezzenek.²¹

Minden kitalált karakter két összetevőből áll, nevezetesen a szerzői jog által védett karakter megjelenése és a karakter absztrakt fogalma, ami nem áll védelem alatt.²² Például Sherlock Holmes speciális tulajdonságokkal – drogfogyasztás, ikonikus sapka, kirívó társadalmi viselkedés – rendelkezik, de ezzel párhuzamosan karakterének része az a nem védhető elképzelés is, hogy egy rendkívüli szellemi képességekkel megáldott detektív.

Szerzői jogi jogsértés esetén a bizonyítási kötelezettség a jogsértést szenvedett személyt terheli, akinek először bizonyítania kell, hogy valóban szerzői jogi védelem alatt áll az a műve, amire a jogsértést elkövették, ebből a védett műből felhasználásra került elemek, valamint a felhasználás mértéke jogsértő.²³ Ez utóbbi alatt nem értendő az ötlet vagy inspirációgyűjtés. Az ötletek önmagukban ugyanis nem rendelkeznek szerzői jogi védelemmel,²⁴ az inspirációk mértéke pedig nem éri el azt a szintet, hogy szerzői jogi jogsértésre alapot adjon.

¹⁹ *Sotiris Petridis: Comparative Issues on Copyright Protection for Films in the US and Greece. Journal of Intellectual Property Rights*, 19. évf., 2014, július.

²⁰ *David B. Feldman: Finding a Home for Fictional Characters: A Proposal for Change in Copyright Protection. California Law Review*, 78. évf. 3. sz., 1990, p. 5. <https://doi.org/10.2307/3480842>.

²¹ *Character Merchandising. World Intellectual Property Organization. 1994, p. 4.*

²² *Petridis: i. m. (19), p. 5; Bashayer Al-Mukhaizeem: Copyright Protection of Fictional Characters in Film: U.K. and U.S. Perspectives. Legal Issues Journal*, 5. évf., 2017.

²³ *Michelle Chatelain: Harry Potter and the Prisoner of Copyright Law: Fan Fiction, Derivative Works, and the Fair Use Doctrine. Tulane Journal of Technology and Intellectual Property*, 15. évf., 2012, p. 5.

²⁴ I. m. (6), 1. § 6. bek.

Az Egyesült Államokban – annak angol-szász jogi hagyományából eredően – kiemelkedően fontos szerepe van a bírósági döntések jogformáló hatásának. Ez nincs másképp a szellemi tulajdon-jog terén hozott döntések esetében sem, azonban a bírósági döntések nem mindig következetesek, illetve kiszámíthatóak,²⁵ ez pedig önellentmondásokhoz és bizonytalanságokhoz, végső soron pedig a jog eltorzulásához is vezethet.

1.3. Oltalomkorlátozó szabályok

A szerzői jogi védelem mind az amerikai,²⁶ mind a magyar jogban²⁷ rendkívül sokfajta műnek és elképzelésnek nyújt szerzői jogi védelmet, ezek közé tartoznak a szerzői jog által védett művekben megjelenő karakterek is. A jog fejlődése során azonban szükségessé vált e széles körű védelem behatárolása. Az ilyen korlátokat az amerikai jogrendszer több esetben elkülönítve – mint doktrínák vagy alapelvek – kezeli. A karakterekre nézve a három legfontosabb ilyen korlát elnevezése az amerikai jogban a *scénes á faire* doktrína, a sablonkarakterek (stock characters) meghatározása és az *idea/expression dichotomy*.

1.3.1. Scénes á faire doktrína

A francia kifejezés olyan történeti elemre utal, ami az adott műfajban már kötelező jelleget²⁸. A doktrínát egy 2000-ben hozott bírósági döntés²⁹ alapján könnyen megérthetjük. Lényege, hogy bizonyos alkotóelemek óhatatlanul felmerülnek egy adott mű készítése során, mivel azok szükségesek, kötelezőek egy adott műfajban ahhoz, hogy az autentikus, hiteles legyen.³⁰ Ezért az ilyen elemeket önmagukban nem védheti a szerzői jog. A detektívpéldához visszatérve egy rendőrségi eljárást megjelenítő vagy detektívtörténet már rég el lenne lehetetlenítve, ha szerzői jogi védelmet kapna az alvilági figura, a városi nyomornegyed vagy akár egy lábnyom.³¹ Így a sablonkarakter a jog számára legfontosabb tulajdonsága, hogy nem részesülhet szerzői jogi védelemben, hiszen nincs meg az egyéni, eredeti jellege.

²⁵ Amanda Goldstein: Fixing Copyright in Characters. *Cardozo Law Review*, 35. évf., 2013.

²⁶ I. m. (5), szak. 102. §.

²⁷ I. m. (6), 1. § (3).

²⁸ Definition of Scène à Faire, elérés 2021. január 22., <https://www.merriam-webster.com/dictionary/sc%C3%A8ne+%C3%A0+faire>.

²⁹ *Ets Hokin v. Skyy Spirits Inc*, No. 98-17072 (United States Court of Appeals, Ninth Circuit 2000. augusztus 18.).

³⁰ *Vaibhavi Pandey*: The Relevance of Doctrine of Scène à Faire in Copyright Law – Intellectual Property, bek. 1, elérés 2021. január 22., <https://www.mondaq.com/india/copyright/365210/the-relevance-of-doctrine-of-scene-faire-in-copyright-law>.

³¹ *Missy G. Brenner*: Shadow of the Bat[Mobile]: Character Copyright after *DC Comics v. Towle* Comments, *Santa Clara Law Review*, 57. évf. 2. sz., 2017, p. 7.

A filmes világ egyik ismert és népszerű témája a vámpírok, számtalan róluk szóló filmalkotás készült már (Alkonyat, Drakula, Underworld-filmek). Ezekben olyan általános kötelező elemek kerültek meghatározásra, mint a sápadt bőr, sötét, kastélyszerű helyszínnek, fekete ruhák, vérvonalak, emberfeletti erő, vérszomj, napsütéstől, ezüsttől, fokhagymától való félelem vagy épp a tipikus smink a szereplők arcán. Ilyen tulajdonságokat nem lehet levédetni, mégis lehetséges, hogy ezek összessége olyan egységet alkot, ami megalapozza a szerzői jogi védelmet. Ehhez azonban nem elegendő pusztán ezen általános tulajdonságok összessége, szükséges egy történet és egyedi elemek megjelenítése is. Az Underworld filmsorozat főszereplője, Selene számos ilyen tulajdonsággal rendelkezik: sötét ruházat, emberfeletti erő, középkori eredettörténet, sápadt bőr. Mégis emellett az együttvétele, lelkiismerete és egyedi elemekkel színezett története teszi szerző jog által védett karakterré, ezzel igazolva, hogy ezek a doktrína által lefedett egyes elemei a karaktereknek nem részesülnek védelemben, de egy azokra épülő karakter egészében már részesülhet, legyen az egy vámpír vagy bármely más karakter.

1.3.2. Sablonkarakterek

Egy karakter szerzői jogi védelme csak annak a műnek a keretein belül értelmezhető, ami-ben megjelenik. Azonban nem elegendő csupán a megjelenése egy könyv lapjain vagy a filmvásznon ahhoz, hogy oltalomban részesüljön. Szükséges, hogy megfelelően eredeti is legyen, ezzel válva érdemessé a védelemre.³² Ezért nem részesülhetnek védelemben a háttérszereplők vagy éppen egy kórus tagjai, mivel nem eléggé eredetiek, megkülönböztethetők ahhoz, hogy szerzői jog oltalomban részesítsék őket.

Ha egy tipikus viktoriánus kori rendőr egy szerzői jog által védett műben oltalmat kapna, akkor azzal minden jövőbeli szerző joga sérülne, ugyanis a felhasználása bármilyen műben, a Netflix-adaptációtól a könyvekig, engedélykötelessé válna. Ugyan egy ilyen rendőr megjelenésében legalább a kalapja egyedi, ez azonban nem határozza meg eléggé egyéniségét ahhoz, hogy védelemben részesüljön. Ugyanakkor a 2009-es Sherlock Holmes-filmben megjelenő Clark rendőrrel³³ már nagyobb valószínűséggel állítható, hogy nem sablonkarakter. Ismerjük a nevét, tudjuk róla, hogy viktoriánus kori rendőr annak megfelelő öltözetben, kellemetlenül érzi magát Holmes környezetében, vörös bajusza van, és William Houston alakítja. Ezen tulajdonságai akár alkalmassá is tehetik egy bírósági eljárás során arra, hogy mint karakter szerzői jogi védelemben részesüljön.

³² I. m. (5), szak. 313.4 (H).

³³ Sherlock Holmes (2009) – IMDb Character information, elérés 2021. január 22., <http://www.imdb.com/title/tt0988045/characters/nm0396908>.

Így attól függ, hogy egy karakter szerzői jogi védelemben részesül-e, ahogy azt az egyik legkorábbi bírósági döntésben³⁴ megállapították, hogy alkotója megfelelően körülírta-e ahhoz, hogy eredeti, egyéni jellege legyen. Hasonlóképpen sablonkarterként szükséges kezelni a művekben megjelenő egytulajdonságú szereplőket. Az ilyen szereplőket gyakran még névvel sem látják el, csak ezen egyetlen tulajdonságuk alapján említik, ilyen lehet egy kegyetlen útonálló vagy egy bölcs öreg tengerész. Ahogy azt a Hetedik Kerületi Fellebbviteli Bíróság is megállapította a *Gaiman v. McFarlane*-ügyben,³⁵ ha nem szabnánk ilyen határokat a szerzői jogi védelemnek, akkor egy részeg csavargó vagy egy csizmáját összezsúpoló porosz katonatiszt is szerzői jogi védelemben részesülne. Mi több, ugyanolyan jogi védelmet kapna, mint egy olyan részletesen kidolgozott karakter, mint pl. Indiana Jones vagy Tyrion Lannister. Ez pedig odavezetne, hogy a viktoriánus kori rendőr példájához hasonlóan nem lehetne őket szabadon felhasználni jövőbeli művek készítése során, ez pedig ellehetetlenítené a jövőbeli művek készítését, ugyanis ha ilyen elnagyolt, alig felépített figurák is védelmet kaphatnak, akkor nem maradna szabad alkotói tér a jövő szerzői számára.

1.3.3. *Idea/expression dichotomy*

Az idea/expression dichotomy lényege, hogy az ötletek és elvek nem részesülhetnek védelemben. Ez a koncepció a magyar jogban is kifejtésre kerül,³⁶ és hasonlóan a magyar joghoz, az Egyesült Államokban is a szerzői jogi törvényben³⁷ került szabályozásra. A kettő közötti hasonlóságban annak ellenére, hogy különböző jogi hagyományokkal rendelkező országról van szó, semmi meglepő nincs. Magyarország és az Egyesült Államok szerzői jogi szabályai között sok hasonlóságot találhatunk, ennek egyik legfőbb oka a nemzetközi szerződések, így például a Berni Egyezmény. Ugyanis a Berni Egyezmény – amit mindkét ország ratifikált – szintén nem teszi lehetővé az ötletek szerzői jogi védelmét.³⁸

Ha lehetőség volna arra, hogy egy karakter ötletét szerzői jogi védelemmel ellássuk, akkor az ugyancsak beszűkítené a jövőbeli alkotók lehetőségeit. Az idea/expression dichotomy lényege ezért pont abban áll, hogy Sherlock Holmes vagy Hercule Poirot, mint két igazán egyedi, jól megkülönböztethető detektív, szerzői jogi védelemben részesüljön, de magát a különleges szellemi képességekkel megáldott detektív ötletét későbbi művekben szabadon lehessen alkalmazni.³⁹

³⁴ *Nichols v. Universal Pictures Corporation* (United States Court of Appeals for the Second Circuit 1930. november 10.).

³⁵ *Gaiman v. McFarlane*, No. 03-1331, 03-1461 (United States Court of Appeals for the Seventh Circuit 2004. március 31.).

³⁶ I. m. (6), 1. § (6).

³⁷ I. m. (5), szak. 102. § (b).

³⁸ Guide to the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (Paris Act, 1971), WIPO Publication, no. 615. World Intellectual Property Organization, Geneva, 1978, bek. 2.3.

³⁹ *Brenner*: i. m. (31).

1.3.4. Folklor

Az ötletek és korlátozások körében szót kell ejteni a folklor kérdéséről is. Önmagában a folklor elemei nem élveznek szerzői jogi védelmet,⁴⁰ azonban a népi motívumok vagy esetünkben karakterek ihlette egyéni, eredeti művek már részesülhetnek szerzői jogi védelemben. Így például Loki⁴¹ mint skandináv mitológiai alak nem részesülhet szerzői jogi védelemben, sőt, szabadon felhasználható. Bárki készíthet könyvet vagy filmet Lokiról, azonban a bennük megjelenő karakter nem hasonlíthat a Marvel által megfilmesített képregény-Lokira, annak zöld-arany-fekete ruházatával, szarvas sisakjával, megváltoztatott történetével és egyéb jellemzőivel, mivel az már szerzői jogi jogsértést eredményezne. Arról nem is szólva, hogy jelentősége miatt nemcsak a szerzői jog által védett karakterként, hanem védjegyként is oltalom alatt áll.⁴² Így többszörös jogsértést követne el az, aki jogtalanul felhasználja, ki téve magát nemcsak a szerzői jogi, de egy védjegybitorlási pernek is.

Azt már nehezebb megállapítani, hogy az úgynevezett *Slender Man*⁴³ elnevezésű karakter szerzői jogi értelemben oltalom alatt áll vagy sem. Az erről szóló tanulmány⁴⁴ kifejti, hogy a karakter alapjait a Redditen hozták létre, eredeti szerzője nem teljes mértékben megállapítható, így folklorélemnek is tekinthető. Ennek oka, hogy sok általános elemet, ötletet tartalmaz, illetve a kommentek közt alakult ki története, amit annyira sok felhasználó formált és formálhatott, hogy közös műnek nehezen tekinthető. Így önmagában nem részesülhet szerzői jogi védelemben, azonban a róla készült filmalkotás⁴⁵ keretein belül már szerzői jogilag védett karakterré válhatott.

2. TESZTEK A SZERZŐI JOGI VÉDELEM MEGÁLLAPÍTÁSÁRA

Az Egyesült Államok joggyakorlatában mérföldkőnek számító ügyekben sokszor alkalmaznak tesztet annak érdekében, hogy eldönthessék egy karakter szerzői jogi védelmének vagy a védelem hiányának kérdését. Azonban az amerikai rendszer ebben sem egységes, így számos teszttel találkozhatunk. Ezek közül ebben a fejezetben a két legjelentősebb kerül bemutatásra „Sam Spade-” és a „Delineation”-teszt néven. A megnevezés tisztázása azért

⁴⁰ Decree No. 93-027 on Copyright, Related Rights and Expressions of Folklore. World Intellectual Property Organization, 1993. március 30., bek. Article 5, 54.

⁴¹ Loki | Mythology, Powers, & Facts | Britannica, elérés 2021. január 22., <https://www.britannica.com/topic/Loki>.

⁴² LOKI Trademark of Marvel Characters, Inc. – Registration Number 4921911 – Serial Number 86600437, elérés 2021. január 22., <http://trademarks.justia.com/866/00/loki-86600437.html>.

⁴³ Cseh Dániel: Minden, amit Slender Man legendájáról tudni érdemes. IGN Hungary, 2018. augusztus 23., <https://hu.ign.com/slender-man/32998/feature/minden-amit-slender-man-legendajarol-tudni-erdemes>.

⁴⁴ Elizabeth L. Rosenblatt: Who Will Speak for the Slender Man? Dialogism and Dilemmas in Character Copyright. Florida Law Review Forum, 70. évf., 2018.

⁴⁵ Slender Man | Sony Pictures Entertainment, elérés 2021. január 22., <https://www.sonypictures.com/movies/slenderman>.

szükséges, mert az esetjoghoz kapcsolódó szakirodalom több esetben más vagy hasonló névvel (*story being told test*, *distinct delineation test*) illeti ezeket a teszteseteket.

2.1. Sam Spade-teszt

Ha egy karakternek a mű egészére nincs hatása, akkor szabadon felhasználható anélkül, hogy a használatot a karakter alkotójának meg kellene térítenie. Ebből következik, hogy az olyan művekben, ahol a karakterek mozdítják előre a cselekményeket (*character-driven works*) sokkal nagyobb eséllyel vannak levédve ezek a karakterek, mint az olyan művek esetében, ahol a cselekményt egy tervezett történet (*plot-driven works*) mozdítja előre. Ez utóbbi alatt olyan mű értendő, ahol a karakterek pusztán elemei az elbeszélésnek, és ugyanaz a történet elmondható lenne alternatív szereplőkkel is. Mindebből kifolyólag néhány bíróság az Egyesült Államokban az úgynevezett „*story being told*”-tesztet alkalmazza annak eldöntésére, hogy egy karakter védelemben részesül vagy sem, attól függetlenül, hogy milyen megkülönböztető jellegű karakterjegyekkel (*elements of distinctiveness*) bír egy ilyen szereplő. Erre az egyik legismertebb példa Sam Spade esete.⁴⁶

Az úgynevezett Sam Spade – vagy más néven „*story being told*” -teszt kialakítására 1954-ben került sor a *Warner Bros. Pictures v. Columbia Broadcasting System*-ügyben.⁴⁷ Az eset a Máltai Sólyom (*The Maltese Falcon*) egyik karakteréről szól, amelyet egy származékos műben használtak fel úgy, hogy az alapmű szerzői jogi védelem alatt állt. Az eredeti szerző Dashiell Hammett ugyanis újabb történeteket írt a detektív Sam Spade karakterének, amiért a Warner beperelte. Állításuk szerint megszegte a számukra adott kizárólagos jogot a mű felhasználására, amibe beleértendőek a műben szereplő karakterek is. Az író kétségtől felhasználta Sam Spade karakterét, azonban a történetet – amire a Warnernek kizárólagos felhasználási jogosultsága volt – nem. A Kilencedik Kerületi Fellebbviteli Bíróság nem értett egyet a Warner érvelésével. A bíróság elgondolása szerint akkor részesül egy karakter szerzői jogi védelemben, ha a karakter alakítja a történet menetét, azonban ha csak pusztán egy „sakkfigura” a történet menetében, nem részesülhet szerzői jogi védelemben. Ennek célja, hogy ne tiltsák el az eredeti szerzőt attól, hogy az általa készített karaktereknek új történeteket készítsen.

A bíróság ezzel a sablonkarakterekre vonatkozó *scénes á faire* doktrínához hasonlóan ítélte meg Sam Spade karakterét. Ugyanis eredetiséggel nem rendelkező sablonkarakterek felhasználása más művekben nem köthető engedélyhez, azok csak az eredeti műben elfoglalt helyük mértékéig védettek. Mivel Sam Spade mind a régi, mind az új történetben egy noir stílusú elbeszélésben keres egy mesés tárgyat, mindkét esetben a történetvezetésnek csupán

⁴⁶ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22).

⁴⁷ *Warner Bros. Pictures v. Columbia Broadcasting System*, No. 13457 (United States Court of Appeals Ninth Circuit 1954. november 9.).

eszköze (*mere vessel*), nem pedig annak közvetlen előmozdítója.⁴⁸ Az ügy fontos sarokpontja volt, hogy a szerzőtől nem vehető el a jog, hogy saját karakterével további történeteket, műveket alkosson meg. Így a felperes azon álláspontját, hogy a felek közötti szerződés külön klauzula nélkül is átruházta rá a karaktert, a bíróság elvetette. Ezzel létrejött az ellentmondásos Sam Spade-teszt, amit később számos esetben ért kritika. Többek között Richard Posner bíró fogalmazta meg a *Gaiman v. McFarlane*-ügyben,⁴⁹ hogy az olvasó maga kell, hogy befejezze a karakter képének kialakítását, míg a filmnézők már készen kapják azt. Ez utóbbiak sokkal erősebb hatást gyakorolnak a nézőkre, és így más helyzetben is könnyebben felismerhetővé teszik a karaktert, míg az olvasók esetében ez nincs így.⁵⁰ Ezzel kiemelte, hogy a szerzői jogi védelem eldöntésénél szükséges figyelembe venni a karakter képi megjelenését és az ezzel gyakorolt hatást.

2.2. Delineation-teszt

A karakterek szerzői jogának egyik legfontosabb és legkorábbi állomása a *Nichols v. Universal Pictures Corporation*-eset.⁵¹ Ebben az ügyben került alkalmazásra a delineation-teszt annak eldöntésére, hogy megfelelően körülírtak-e az ellenérdekű felek műveiben szereplő karakterek, és így alkalmasak-e a szerzői jogi védelemre, avagy sem.⁵²

Ebben az esetben egy színdarabra és annak karaktereire túlságosan hasonlító filmalkotás szerzői jogi jogsértését vizsgálta a bíróság. Mint a kor egyéb esetein, ezen is meglátszik a kiemelkedő jelentőségű Learned Hand⁵³ bíró befolyása. Az ügyben véleménye szerint egy karakter mindaddig nem állhat védelem alatt, amíg kellőképpen meghatározásra nem kerül, és így eredetivé válva már joggal mondhatja azt az alkotó sajátjának.⁵⁴ A kijelentés talán túlzónak tűnhet, de a Shakespeare-dráma ismeretében már más megvilágításba helyezi Learned Hand Nichols-ügyben adott véleményét. Mind a színdarab, mind a filmalkotás hasonló alapkaraktereket használ, ilyenek pl. a titkos szerelmesek, egy ír és egy zsidó apa, akik neheztelnek a fiatalok kapcsolatára. Mindezek olyan egyszerű elemek, amelyek vagy a sablonkarakterek, vagy pedig a *scènes à faire* doktrína elemei közé teszik besorolhatóvá a szereplőket. A titkos szerelemesek nem egyediek és nem elég kidolgozottak a szerzői jogi védelemhez, Shakespeare pedig már nem perelheti be őket szerzői jogi jogsértésért, így mindenképp a közkinccs részét kell képezzék. Ami pedig az apákat illeti, tipikus sablonka-

⁴⁸ *Petridis*: i. m. (19), p. 5.

⁴⁹ *Gaiman v. McFarlane*, 360 F.3d 644.

⁵⁰ *Brenner*: i. m. (31), p. 12.

⁵¹ *Nichols v. Universal Pictures Corporation*, 45 F.2d 119 (2d Cir. 1930).

⁵² *Daniel Bilsky*: From Parts Unknown: WWE v. Jim Hellwig in the Ultimate Battle for Character Copyright. *Marquette Sports Law Review*, 19. évf. 2. sz., 2009, pl. 13.

⁵³ Learned Hand, in Wikipedia, 2020. szeptember 19., https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Learned_Hand&oldid=979231422.

⁵⁴ *Brenner*: i. m. (31), p. 10.

rakterei egy ír és egy zsidó apának,⁵⁵ akik, ha ezért nem is, de a hitelességükhöz szükséges tulajdonságaik nyomán a doktrína elbírálása alá kerülve ugyancsak nem részesülhetnek szerzői jogi védelemben.

A delineation-teszt a későbbiekben úgy került felhasználásra, mint egy kétlépcsős vizsgálat. Első lépésben megállapításra kerül, hogy a karakter megfelelő mértékben, alaposan és jól elkülöníthetően került kidolgozásra ahhoz, hogy szerzői jogi védelemben részesüljön. Ha az első lépés teljesül, akkor azt kell megvizsgálni, hogy az állítólagos jogsértő az eredeti szerző által kidolgozott karaktert másolta, vagy csak felhasználta egy ilyen karakter általános tulajdonságait.⁵⁶

A Kilencedik Kerületi Fellebbviteli Bíróság a Sam Spade-teszt ellentmondásait és problémás alkalmazását felismerve a *Walt Disney Productions v. Air Pirates*-ügyben⁵⁷ a delineation-tesztet alkalmazta, amely jelentős változást hozott a karakterek szerzői jogi védelmében. Az ügyben Miki egér szerzői jogi védelmének léte volt a kérdés, így érthetően nagy horderejű döntés volt, ami precedenst is teremtett a későbbiekben.

Képi megjelenése kétségkívül védelmet élvez, mint ahogy védelmet is kapott mint a Disney által bejegyzett védjegy.⁵⁸ Az ebből következő ismétlődően azonos megjelenése kétségkívül segítséget nyújthat a szerzői jogi védelem elnyeréséhez, így a bíróság komoly dilemma elé került. Miki egér ugyanis alig rendelkezik különleges, egyedi tulajdonságokkal. Azon kívül, hogy gyors észjárású, animált állati karakter, nem sokat tudunk róla elmondani. Az *Air Pirates* pedig csak egy paródiában használta fel Disney ikonikus karakterét. A bíróság által mellőzött Sam Spade-teszt szerint bizonyos, hogy nem kaphatott volna szerzői jogi védelmet. Ugyanakkor megfelelően körülírt (delineated) ahhoz, hogy védelemben részesüljön az új teszt által, ami jelentős mértékben ismertségének, hírnevének és képi megjelenésének is volt köszönhető.⁵⁹

Amikor egy karakter megfelelően körülírtá válik, és így a filmen és annak környezetén kívül is felismerhető, jó eséllyel védelemben is részesül az Egyesült Államok joggyakorlata alapján. Erre kiváló példa Harry Potter, aki jól megkülönböztethető a filmen kívül is, ezért a bíróság megtilthatja a karakter felhasználását⁶⁰ későbbi fiktív alkotásokban,⁶¹ legyenek ezek könyvek, filmalkotások vagy egyéb művek.

⁵⁵ Francis M. Jr. Nevins: Copyright + Character = Catastrophe. Part I. Journal of the Copyright Society of the U.S.A., 39. évf., 4. sz., 1991, p. 10.

⁵⁶ *Bilsky*: i. m. (52), p. 13.

⁵⁷ *Walt Disney Prods. v. Air Pirates*, No. 75-3116, 75-3243 (United States Court of Appeals, Ninth Circuit 1978. szeptember 5.).

⁵⁸ MICKEY MOUSE Trademark of Disney Enterprises, INC. – Registration Number 0247156 – Serial Number 71266717, elérés 2021. január 22., <http://trademarks.justia.com/712/66/mickey-71266717.html>.

⁵⁹ *Brenner*: i. m. (31), p. 13.

⁶⁰ A felhasználás alatt a karakter hírnevének és ismertségének kihasználása (exploiting) is értendő, mivel így más műben megjelenő hasonló karakter az olvasó vagy néző számára azt a látszatot keltheti, hogy megegyezik Harry Potterrel és így a hozzá kapcsolódó világgal.

⁶¹ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 13.

Ugyan a szerzői jogi jogsértést sokszor nem egyértelmű megállapítani, és bizonyítani is nehéz a bíróság előtt, nem ez a helyzet a „*The White Lion*” című japán animációs sorozat esetében. A japán mű korábban debütált, mint a Disney nagysikerű Oroszlánkirály című filmje megjelent volna, a két filmalkotás között pedig kísérteties a hasonlóság. A fő karakterek, így Zordon és Simba (a japán verzióban Kimba) is meglepő hasonlóságot mutatnak megjelenésükben a japán verzióhoz.⁶² Ebből a nyilvánvaló hasonlóságból nagyon könnyen megállapítható lett volna a jogsértés ténye, azonban nem meglepő módon erre nem került sor.

A Sam Spade-teszthez hasonlóan azonban a delineation-teszt sem tökéletes, és joggal kritizálható. Mivel nincs meghatározva pontosan, mit jelent az, hogy megfelelően körülírt (*delineated*), így a karakterekre vonatkozó meghatározás alkalmazása továbbra is az aktuális bíró elképzelése szerint alakul, ezzel a bizonytalansággal kiérdemelve az „*I know it when I see it test*” elnevezést kritikusaitól.⁶³

3. „LANDMARK CASES” ÉS HATÁSUK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK JOGFEJLŐDÉSÉRE

Az amerikai filmipar és a hozzá kapcsolódó ágazatok számára rendkívül fontosak a fikatív filmes karakterek. Hiszen a mára már iparágga fejlődött filmgyártás sikere sokszor a franchise-ok és sequелеk révén lesz igazán profitáló. Ezeknek az alkotásoknak általában egy meghatározó központi eleme van, ami lehet egy karakter is. Így nem meglepő, hogy ilyen központi elem szerzői jogilag védett karakterek egész sora, legyen szó James Bond, Tarzan vagy Rocky alakjáról. Ezeket a karaktereket azonban nem az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye, hanem az egyes esetekben hozott bírói döntések emelték a szerzői jogilag védett elemek sorába.

Azonban a szerzői jogi törvény karakterekre gyakorolt hatása sem elhanyagolható. Az Egyesült Államok szerzői jogi törvénye értelmében az 1976 előtt létrehozott szerzői jogi védelem alatt álló karakterek továbbra is oltalom alatt állhatnak a terjesztésük kezdetétől számított maximum 95 évig (így felhasználásuk engedélyköteles). Így az olyan jól ismert karakterek, mint Miki egér, Donald kacska, Goofy védelmi ideje kitolódott.⁶⁴ 1998-ban sor került az oltalmi idő meghosszabbításáról szóló törvénymódosításra,⁶⁵ amely még hosszabb időre tolta ki – többek között – a szerzői jogi védelmet. Ennek a Disney volt az egyik legnagyobb támogatója, ami nem meglepő, hiszen ezzel saját karaktereit, különösen Miki egeret védte meg a közkincsbe kerüléstől. A híres egér ezért nem válik szabadon felhasználhatóvá

⁶² *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 4.

⁶³ *Jenna Skoller*: Sherlock Holmes and Newt Scamander: Incorporating Protected Nonlinear Character Delineation into Derivative Works. *Columbia Journal of Law and Arts*, 38. évf., 2015, p. 6.

⁶⁴ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 15.

⁶⁵ Sonny Bono Copyright Term Extension Act S.505 – 105th Congress (1997–1998): (1998), <https://www.congress.gov/bill/105th-congress/senate-bill/505>.

2024-ig, így nem is meglepő, hogy a jogszabály többek között a *Mickey Mouse Protection Act* becenevet kapta.⁶⁶

Hasonlóan Disneyhez kapcsolódik Hamupipőke karaktere, akinek személyisége volta-képp annyiból áll, hogy kedves és békés (peaceful & kind), így önállóan nem is felismerhető, hacsak nem a filmen belül nyernek ezek a tulajdonságai értelmet, párosítva a képi megjelenítésével.⁶⁷ Ilyen elemek megfigyelhetőek a többi Disney-hercegnőben is, azonban, mint a folklórból – esetenként – kivett elemek, amik Miki egérhez hasonlóan rendkívül ismertek, szerzői jogi védelmet élveznek. A kérdés végső soron a precedensértékű *Walt Disney v. Air Pirates*-ügyben került lezárásra, amelyben a bíróság megállapította, hogy a szerzői jog megsértését jelentheti, ha Disney karaktereit pusztán önmagukban, a filmjeik története nélkül, azok felhasználásának hiányában másolják le.⁶⁸

A tesztek jogfejlesztő hatása azonban továbbra sem korlátozza egyes bíróságok sajátos döntéshozatalát. Ez történt a *United Artists v. Ford Motor*-ügyben⁶⁹ is, ahol a felperes azt próbálta bizonyítani, hogy a tulajdonában lévő Rózsaszín párducra túlságosan is hasonlító karaktert használt az alperes egy autóreklámban (a továbbiakban Rózsaszín párduc-ügy). A bíróság ezzel szemben azon a véleményen volt, hogy nem eléggé lényeges a hasonlóság, és felmentette a Fordot. Ennek oka, hogy a bíróság nem pusztán a képi megjelenést vette alapul, hanem azt, hogy milyen személyiség, mozgás, színek és zene kísérte a két karaktert, olvasható a *Copyright Protection of Fictional Characters in Film* többek között ezzel az ügygel is foglalkozó tanulmányában.⁷⁰

A *Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. v. Am. Honda Motor Co*-ügyben⁷¹ 1995-ben megállapításra került, hogy James Bond is szerzői jogi védelmet élvez mint karakter. Ez elsőre akár egyértelműnek is tűnhet, hiszen James Bond karakterét mindenki ismeri. Azonban filmenként változóan más színész játszotta, akik sokszor eltérő tulajdonságokkal, és az eredeti, Ian Fleming által írt művön túllépve teljesen új elemekkel⁷² és változtatásokkal⁷³ rendelkeznek. A bíróság ezek ellenére úgy határozott, hogy James Bond:

„...egyedi karakter, akinek sajátos tulajdonságai az őt játszó színészek változása ellenére is állandóak maradnak.”

⁶⁶ Stephen Carlisle: Mickey's Headed to the Public Domain! But Will He Go Quietly? Office of Copyright, 2014. október 17., <http://copyright.nova.edu/mickey-public-domain/>.

⁶⁷ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 5.

⁶⁸ Miki egér-ügy, 581 F.2d 751 (9th Cir. 1978).

⁶⁹ *United Artists Corp. v. Ford Motor Co.*, No. 76 Civ. 4444 (LBS) (United States District Court, S. D. New York 1980. január 3.).

⁷⁰ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 5.

⁷¹ *Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. v. Am. Honda Motor Co.*, No. CV 94-8732-KN (United States District Court, C.D. California. 1995. március 29.).

⁷² *James Chapman*: *Licence to Thrill*. Columbia University Press, 2000.

⁷³ *Owen Williams*: *James Bond: From Page To Screen*. Empire, 2019. december 6., <https://www.empireonline.com/movies/features/james-bond-page-screen/>.

Így az őt alakító színészek változása az idők során nem jelent akadályt. A bíróság végeredményben megállapította, hogy James Bond érdemes a szerzői jogi védelemre mint karakter, mivel következetesen rendelkezik megfelelően körülírt tulajdonságokkal. Mi több, a híres kém – Rockyhoz hasonlóan – olyan karakter, aki nemcsak a mű részeként, hanem önállóan is szerzői jogi védelemben részesül,⁷⁴ ami még inkább kiemeli az így hozott döntést, többek között azért, mert jelentős hatást gyakorol majd a Batman-ügy kimenetelére is.

Minden karakternek vannak olyan elemei, amiket nem lehet tőle teljes mértékben elválasztani, nélkülük már nem lenne ugyanaz a karakter, sőt, akár védelemben se részesülhet ezek hiányában. Ilyen Tarzan esetében a dzsungelben való nevelkedés, Batman történetében a szülők elvesztése. Tarzant és Batmant átvihetik új történeteik egy másik városba, de csak akkor maradnak meg mint Tarzan és Batman (nem lesz Batmanból Zöld Íjász), ha ezeket a meghatározó elemeiket, mint amilyen a háttértörténet is, megtartják. Ugyanez igaz Sherlock Holmesra is, a BBC által készített sorozat napjainkba helyezi bele az ismert karaktert, de ahhoz, hogy ez sikeres legyen, szükséges, hogy ugyanúgy a Baker Streeten, Londonban lakjon, és ugyanazon névvel illetett karakterek (Watson, Lestrade, Mycroft) vegyék körbe.

Mindezekből megállapítható, hogy egy karakter nemcsak egy merev formában létezik, hanem több művön keresztül is alakulhat, és mégis hű marad önmagához. Így az 1989-es Batman ugyanaz, aki a 2008-as Sötét Lovagban is megjelenik, annak ellenére, hogy a színészek és a történet kissé változott. Ennek mai napig egyik legismertebb példája Miki egér, akinek első megjelenése óta a külseje és viselkedése is kissé megváltozott, mégis ugyanazon karakter maradt.⁷⁵

A *Burroughs v. Metro-Goldwyn-Mayer*-esetben Tarzan felhasználása került a középpontba. A híres karakter szerzői jogi védelmét egyértelműen kimondta a bíróság:

„...Tarzan a majomember. Akinek személye szorosan kapcsolódik a dzsungelhez, képes kommunikálni az állatokkal, mégis képes átélni az emberi érzelmeket. Sportos, ártatlan, fiatalos, szelíd és erős...”⁷⁶

Ezen tulajdonságok pedig megfelelően körülírtak ahhoz, hogy védelemben részesítsék a dzsungel királyát. Az MGM szerződést kötött az eredeti 1912-es Tarzan-novella felhasználására, illetve abból remake gyártására is. Ebből több sikeres filmje is született. Majd a

⁷⁴ *Makoa Kawabata*: Building Character: How to Grant Actors Limited Copyright Protection for Performances Without Creating a New Species of Copyrighted Work. *Texas Review of Entertainment and Sports Law*, 16. évf., 2015, p. 32.

⁷⁵ *Stephen Richard Donnelly*: The Legal Protection of Fictional Characters in Intellectual Property: Protecting Creativity, Property Rights or a Monopoly? *heinonline*, 2012, 4–5, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/kingsinslr2&div=7&id=&page=>.

⁷⁶ *Burroughs v. Metro-Goldwyn-Mayer, Inc.*, No. 220, Docket 81-7506. (United States Court of Appeals, Second Circuit 1982. május 26.).

Warner Brothers is szerződést kötött hasonló jogosultságokra a Burroughs Inc.-del. Ugyan az MGM szerződését felmondták, ez formailag kritizálható volt, és egy új film megjelenése előtt nem sokkal történt, így a két stúdió ugyanabban az időben saját állításuk szerint közel azonos jogokkal bírt Tarzan felhasználása felett.⁷⁷

Az MGM-mel kötött szerződés felrúgása utóbb megállapíthatóan nem volt jogszerű, így Tarzant továbbra is használhatták. Ez az eset mutatja meg igazán, hogy mennyire széles körűen lehet felhasználni egy karaktert, hányféleképpen lehet szétosztani a Sherlock Holmeshoz hasonló karakterek felhasználási jogait. Ugyanis míg az MGM az eredeti novellában szereplő karakterek felhasználását és az ebből gyártott filmek konzekvens remake-készítésének a jogát kapta meg, addig a Warner a *Greystoke*-novellakon⁷⁸ alapuló felhasználási szerződést kötött. Így a karakter felhasználási jogait szétarabolták, és fejlődése, története szerint értékesítették, ami azt eredményezte, hogy a mai napig több stúdió jogosult belőle filmet készíteni. Hasonlóan Sherlock Holmes esetéhez, ahol a történet – és így a karakterek – egy része már közkinccs, és szabadon felhasználható, Tarzan esetében is jogi problémákat vet fel, hogy a karakter egészéből ki mekkora részt jogosult felhasználni. Azonban akad ellenpélda is az ilyen összemosás elkerülésére a 2016-os Tarzan-film⁷⁹ esetében, ebben a műben ugyanis jól meghatározható, hogy a Warner a *Greystoke*-történetekre építette fel az egész filmet, nem is indult per a film megjelenése óta.

A *Toho v. William Morrow and Co.*-ügyben⁸⁰ került megállapításra, hogy Godzilla is a szerzői jogilag védett karakterek csoportját erősíti. A bíróság megállapítja, hogy Godzilla megfelelően körülhatárolható karakter, mivel rendelkezik az alábbi következetesen azonos vonásokkal:

„Godzilla egy a történelem előtti, tűzokádó, gigantikus dinoszaurusz, aki a modern világban él.”

Ezzel bizonyítva, hogy rendkívül kismértékű, mondhatni *scénes á faire* elemekből összeálló karaktert is védhet a szerzői jog. Ami a szerzői jog túlterjeszkedését eredményezheti, ugyanis az ilyen tág értelmezése a követelményeknek akár veszélyes precedenst is teremthet. Nem arról van szó, hogy a hozzá hasonló lények, mint Smaug, a sárkány a Hobbitból, ne élvezhetnének védelmet, hanem arról, hogy az igen kevésbé kidolgozott karakterek is elnyerhetik így a védett státuszt, ezzel korlátozva a jövőbeli művekben szabadon megjele-

⁷⁷ Nevins: i. m. (55).

⁷⁸ Greystoke a Tarzan családjának nemesi származására utaló birtok elnevezése.

⁷⁹ WarnerBros.com | The Legend of Tarzan | Movies, elérés 2021. január 22., <https://www.warnerbros.com/movies/legend-tarzan>.

⁸⁰ Toho Co., Ltd. v. William Morrow and Co., Inc., No. CV 98-0925 DT (VAPx) (U.S. District Court for the Central District of California 1998. április 6.).

níthető karakterek körét. Hiszen egy szuperszörny, egy óriás dinoszaurusz elég általános fogalom ahhoz, hogy az arra hasonlító más művekben megjelenő karakterek okán szerzői jogi jogsértés miatt a jövőben pert lehessen indítani.

A karakterekkel kapcsolatos jogi kérdések egy sajátos formája a jogosulatlanul készített származékos művek, amelyek szerzői jogi jogsértésnek minősülnek. Ennek egyik legismertebb példája az *Anderson v. Stallone*-ügy.⁸¹ Ebben Anderson egy lehetséges Rocky IV forgatókönyvet írt az előző három film alapján, amivel megsértette Stallone szerzői jogát az adott műveken. A jogsértés karakterek szempontjából ott következett be, hogy Stallone Rocky karaktere felett rendelkezett szerzői jogi védelemmel, mivel a bíróság megállapította, hogy megfelelően körülírt és felépített szereplője a – róla elnevezett – filmeknek. A bíróság precedensértékű döntést hozott, amiben kimondta, hogy a filmek szerzői jogi védelme kiterjed azok kereskedelmi hasznosítására, ezáltal felhasználási engedély nélkül tilos többek között a karakterek felhasználása is.⁸²

3.1. Szuperhősök és a delineation-teszt

A *Detective Comics v. Bruns Publications*-ügyben⁸³ Superman került jogsértő módon imitálásra Wonderman néven. Ugyan ruhája más színű volt, de minden másban megegyezett⁸⁴ Superman tevékenységével és tulajdonságaival. Ahogy azt Timothy Lauxman tanulmányában írja, a bíróság az alperes azon érvét visszautasította, hogy Superman egyfajta modernkori Herkules lenne. Mivel így mint népmesei, mitikus alak nem élvezne védelmet, ezért nem követne el jogsértést, aki felhasználja karakterét. A bíróság megállapította, hogy Superman azon elemei, hogy hős és jóindulatú, nem többek ötletnél, ezért nem részesülhet szerzői jogi védelemben.⁸⁵ Ugyanakkor a bíróság döntése alapján Superman eléggé egyedi megjelenésében és jellemében ahhoz, hogy védelmet élvezzen, és hogy a hozzá hasonló, csak más ruházatú személy engedély nélküli használata jogsértő legyen.⁸⁶

Batman esetében hasonlóan járt el a bíróság, hiszen a megjelenéséből – Supermanhez hasonlóan – azonnal felismerhető személye. Ugyanakkor karaktere Supermannél összetettebb okokból részesült védelemben. Nemcsak a denevérfüles csuklya és a denevérszimbólumok miatt a mellkasán, övén és kesztyűjén, hanem személyisége okán is. Ez utóbbi háttértörté-

⁸¹ *Anderson v. Stallone*, No. 87–0592 WDKGX (United States District Court, C.D. California 1989. április 25.).

⁸² *Takó Sándor, Kollarik Tamás: A filmalkotás folyamatát övező egyes magánjogi kérdések. Egyetemi jegyzet. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest, 2020, p. 145.*

⁸³ *Detective Comics, Inc. v. Bruns Publications, Inc.*, No. 203. (United States Court of Appeals for the Second Circuit 1940. április 29.).

⁸⁴ *Timothy Lauxman: Scope of Copyright Protection for Live-Action Characters – An Analysis of Stephen Colbert’s Character „Stephen Colbert”* *Arizona State Sports and Entertainment Law Journal*, 6. évf. 2. sz., 2017, p. 16, 87-es lábjegyzet.

⁸⁵ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 6.

⁸⁶ *Lauxman*: i. m. (84), p. 21.

netében nyilvánul meg, valamint erkölcsi elveiben. Mindezek összességében nemcsak meg-alapozottá teszik védelmét, hanem kitűnik belőle, hogy mennyire fontos mind megjelenése, mint leírása alapján megítélni egy karaktert, Batman esetében mindkettő csak erősítette szerzői jogi védelmét.⁸⁷

4. A TOWLE-ÜGY ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

Mindezen előzmények és joggyakorlat ismertetése után bemutatásra kerül a bevezetőben már említett *DC Comics v. Towle*- avagy ismertebb nevén a Batmobile-ügy. A *Detective Comics v. Bruns Publications*-eset, ha közvetlenül nem is, de jelentősége kapcsán fontos eleme annak a joggyakorlatnak, ami a Nichols-ügy óta eltelt majd 100 év alatt oly mértékben átformálta az Egyesült Államok szerzői jogát, hogy lehetővé vált a Batmobile szerzői jogi védelme. Az elmúlt évtizedekben a karakterek szempontjából fontos szerzői jogi bírósági ítéletek a következők:

1930	<i>Nichols v. Universal Pictures Corporation</i>	a bíróság létrehozta a delineation-tesztet
1940	<i>Detective Comics v. Bruns Publications</i>	a bíróság megállapítja, hogy Superman mint karakter szerzői jogilag védett
1954	<i>Warner Bros. Pictures v. Columbia Broadcasting System</i>	a bíróság létrehozta a Sam Spade-tesztet
1978	<i>Walt Disney Productions v. Air Pirates</i>	a bíróság megállapítja, hogy Miki egér mint karakter szerzői jogilag védett
1989	<i>Anderson v. Stallone</i>	a bíróság megállapítja, hogy Rocky mint karakter szerzői jogilag védett
1995	<i>Metro-Goldwyn-Mayer, Inc. v. Am. Honda Motor Co</i>	a bíróság megállapítja, hogy James Bond mint karakter szerzői jogilag védett
1998	<i>Toho v. William Morrow and Co</i>	a bíróság megállapítja, hogy Godzilla mint karakter szerzői jogilag védett
2008	<i>Halicki Films, LLC v. Sanderson Sales and Marketing</i>	a bíróság megállapítja, hogy a Tolvajtempóból ismert Elenor autó mint karakter szerzői jogilag védett

⁸⁷ Brenner: i. m. (31), p. 22.

2014	<i>Klinger v. Conan Doyle Estate, Ltd</i>	a bíróság megállapítja, hogy Sherlock Holmes karaktere részben közkincsé vált
2015	<i>DC Comics v. Mark Towle</i>	a bíróság megállapítja, hogy a Batmobile mint karakter szerzői jogilag védett

4.1. Egy autó mint karakter – a DC Comics v. Towle-ügy⁸⁸

Fontos ismerni, hogy az eset nem előzmény nélküli. Ugyanis korábban már volt példa arra, hogy egy jármű James Bondhoz hasonló szerzői jogi védelemben részesüljön: a Tolvajtempó című film kapcsán indult per (mind az eredeti, mind a Nicholas Cage-dzsel készített remake esetében igaz), amelyben az autóknek, amiket a főhős ellop, női keresztnéveket adnak kódnevként. Az eset a *Halicki Films, LLC v. Sanderson Sales and Marketing*-ügy,⁸⁹ amiben a Tolvajtempó Eleanor kódnevű autóját ruházta fel a bíróság szerzői jogi védelemmel. Ezt a döntést a Batmobile-ügyről írt tanulmány szerzője jelentős mértékben kritizálja, mivel Eleanor a többi járműhöz hasonlóan csak egy kódnev volt egy autótípusra, nem pedig egy szereplő, továbbá egy sárga 1973-as Mustang nem is lehet szerzői jogi védelem tárgya. Végezetül nincs semmi olyan jellegzetessége Eleanornak, ami megkülönböztetné a többi Ford Mustangtól csupán a kódneve és az ellopásának a nehézsége.

Mindezt követte a *DC Comics v. Towle*-ügy, melyben a bíróság megállapította, hogy a Batmobile mint karakter szerzői jogi védelmet élvez. Az eset egyfajta – szó szoros értelemben vett – szükség törvényt bont helyzet, ugyanis a szerzői jogi védelem szükségességének oka nem kifejezetten prózai. A Batmobile-replikák gyártását és forgalmazását a DC Comics kiadta vállalkozásoknak, ezzel a megfelelő jogok a per időpontjában nem voltak a birtokukban, így más megoldással kellett előállniuk ahhoz, hogy fellépjenek az alperes ellen, aki saját garázsában készített engedély nélkül Batmobile-utánzatokat kereskedelmi forgalmazás céljából.

A félreértések elkerülése végett tisztázandó, hogy James Bondhoz hasonlóan a Batmobile is filmről filmre valamelyest változik, jelen ügy pedig csak az 1966-os és 1989-es Batmobile-ra korlátozódik. Hiába tagadta az alperes, hogy a két Batmobile ('66-os és '89-es) nem ugyanaz a karakter, a bíróság megállapította, hogy a kettő egy karakter, amely szerzői jogi védelemre érdemes. A bíróság tette mindezt arra alapozva, hogy:

⁸⁸ Brenner: i. m. (31), p. 23–26.

⁸⁹ Halicki Films, LLC v. Sanderson Sales and Marketing, No. 06-55806, 06-55807 (United States Court of Appeals, Ninth Circuit 2008. december 11.).

„... neve utal rá, hogy Batman használja, valamint a fejlett kütyük és fegyverek, a fekete szín, a denevérszerű megjelenés, valamint a gyors, ravasz, erős tulajdonságok szuperhősi szintre emelik a járművet mint Batman csatlósa vagy akár saját személyiségének kiterjesztése.”

A fellebbezés során a bíróság Towle eredeti indoklását végleg elutasítva megállapította:

„... a Batmobile filmben és televíziós sorozatban való ábrázolása révén következő tulajdonságokkal rendelkezik. A megegyező fizikai megjelenés nem fontos, mindaddig, amíg bizonyítottan megvannak a megegyező egyéb egységes sajátosságai.”

Mivel a jármű megjelenésében bekövetkezett változásokat a bíróság James Bond karakterének alakulásához hasonlítva egyfajta jelmezcserének minősítette, így veszélyes perccentest teremtett. Ennek alapja a fellebbezés során a bíróság által felállított 3 kritérium teljesítésén alapul:

„... egy karakter védelemben részesül, ha: 1. fizikai és fogalmi tulajdonságokkal is rendelkezik; 2. kellően körülhatárolt ahhoz, hogy felismerhető legyen, mivel megegyező, könnyen azonosítható tulajdonságok révén jelenik meg; és 3. kiemelkedően megkülönböztethető jellegű, valamint eredeti, és tartalmazza a művész alkotói megnyilvánulását is.”

4.1.1. A döntés és következményei

A Batman-ügyben⁹⁰ a bíróság azt a döntést hozta, hogy a felperesnek kizárólagos szerzői joga van a Batmobile felett, amit az alperes replikák gyártásával és eladásával megsértett. A fellebbezésben megállapított három feltételnek megfelel, ezt erősíti a denevérkütyük és az azt imitáló szimbólumok megjelenítése, és a fejlett fegyverrendszer is. Ebből kifolyólag nem tekinthető sablonkarakternek. Valamint valahányszor megjelenik a Batmobile, állandó alapvető tulajdonságokkal rendelkezik, amibe beletartozik a korszerű(sített) fegyverrendszer és az egyéb technikai elemek is.

Egy másik tanulmányban⁹¹ megfogalmazott elgondolás alapján a Batman-filmeknek voltaképp csak egy gyors, felfegyverzett járműre volt szükségük a főhős ellenfeleivel szembeni harchoz, ami önmagában még nem ad egyéni, eredeti jelleget a járműnek. Ebből kifolyólag védelemben részesülhet, de nem önállóan, karakterként, hanem mint a szerzői jogilag védett film része.

⁹⁰ Batmobile-ügy, 802 F.3d 1012 (9th Cir. 2015).

⁹¹ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 10.

Ezek az ítéletek alapot adhatnak a továbbiakban hasonló „tárgyak” mint karakterek szerzői jogi védelmére, ami veszélyes percendest teremthet a jövőre nézve.

5. A ROXFORT KASTÉLY MINT SZERZŐI JOG ÁLTAL VÉDETT FIKTÍV KARAKTER?

A Towle-ügyben hozott döntéssel szinte egy időben jelent meg egy tanulmány, amely még tovább tágította a szerzői jogi védelem elméleti határait. Ez az eredeti címén *Blueprints of Character Applying the Distinct Delineation Test and Character Copyright Protection to Original Literary Places*⁹² című mű amellet érvel, hogy a jelenlegi bírósági joggyakorlat az Egyesült Államokban nem gátolja meg, sőt mi több, lehetővé teszi az irodalmi helyszínek mint fikatív karakterek szerzői jogi védelmét.

A karakter fogalmának behatárolásánál kiderült, hogy sem a Cambridge,⁹³ sem az Oxford⁹⁴ szótár meghatározása nem zárja ki a lehetőségét annak, hogy helyeket (literal places) is magába foglaljon a karakter fogalma, és ebből következhet, hogy akár a karakterek szerzői jogi védelme is kiterjedhet rájuk, és nincs semmilyen jogi szabályozás sem, amely kifejezetten tiltaná, hogy egy karaktert szerzői jogi védelem illessen meg. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy nem merült fel a jogalkotóban, hogy erre szüksége lehet, ahogy azonban a Batmobile-ügyről írt tanulmány írója is kifejti, erre szükség lenne. Ugyan mindezidáig nem volt kereset, amelyben a bíróságoknak döntést kellett volna hozni ilyen ügyben, de a Batmobile-ügy ismeretében ez bármikor bekövetkezhet, ami a jog újabb torzulásához vezethet.

5.1. A Roxfort-tanulmány⁹⁵

A tesztek mindig eseti jelleggel kell alkalmazni, és ha elemeire szedjük a Roxfort kastélyt, akkor láthatjuk, hogy nem is tér el annyira egy szerzői jogilag védett karaktertől, sőt, esetenként még jobban körül is határolt, mint egy átlagos karakter. Egy átlagos varázskastély megbukna bármilyen teszten, azonban a Roxfort egyedi, egyértelműen felismerhető megjelenéssel bír.

A Roxfort kastély egy varázslat által működtetett,⁹⁶ régi, középkori épület annak megfelelő tornyokkal, ami egy ismeretlen völgyben van a Skót-felföldön. Ezek a részletek ha egyesével nem is, de együtt már érdemesek lehetnek a védelemre. Emellett szól az is, hogy Miki égerhez hasonlóan a Roxfort kastély is nagyon jól ismert, híres épület. Azonban külső

⁹² Wright: i. m. (16).

⁹³ I. m. (18).

⁹⁴ I. m. (17).

⁹⁵ Wright: i. m. (16), p. 29.

⁹⁶ Az eredeti angol szövegben a működtet kifejezéssel élt a szerző, amely jelen értelmezésben egyszerre jelent működtetést, karbantartást és fenntartást.

megjelenése mellett belső terei is részletesen kidolgozottak, konzekvens megjelenéssel – legyen szó a nagyteremről, a kviddicspályáról, a lépcsőházzal vagy épp a klubhelyiségekről – mind a filmekben, mind a könyvekben. Ez az elgondolás egy angolszász kritikában felvetheti, hogy a Roxfort házai és megjelenése, az egyenruhák nagyon is hasonlítanak az angol bentlakásos iskolák kultúrájára, legyen szó az Oxford, Cambridge vagy az Eton intézményeiről. Ezek pedig mint egy kultúra részei nem védhetőek le. Maga az író is elismeri, hogy innen – csak úgy, mint a fél kontinens távolságra lévő Livraria Lellóból – is szerzett inspirációt a könyveihez. Mindez azonban nem zárja ki a szerzői jogi védelem lehetőségét, hiszen egy szerzői jogilag védett mű tartalmazhat szerzői jogilag nem védhető ötleteket és elképzeléseket is. A korábbi Lokival kapcsolatos példát követve, ha kiragad az alkotó a nem védhető művek, ötletek, folklór elemei közül egy vagy több elemet, és azokat egyedi, eredeti jelleggel ruházza fel, az így keletkezett mű már alkalmas a szerzői jogi védelemre.

Ugyan bizonyos elemek változnak a kastélyban a filmek során – ilyen például Dumbledore személye vagy a Sötét Varázslatok kivédése tanári szoba – mégis megőrzi egyéni, eredeti jellegét James Bondhoz kísértetiesen hasonlóan. Hasonlóképpen a 007-hez, a Roxfort kastély állandó háttér, következetesen megtartva megjelenését és „személyiségét” annak ellenére, hogy a kilenc filmalkotásban, amiben megjelent, változik a megjelenő diákok összetétele, ami hasonlatossá teszi a bíróság James Bond-értelmezéséhez, akinek szintén változik kissé karaktere, ahogy a szerep egyik színészről a másikra száll. A kastély felvett személyiségjegyeire példa a véletlenszerű mozgó lépcsők és ajtók, amik a járókelők vágyaitól, illetve a napszaktól függően nyílnak vagy záródnak, szintén hasonló elem, hogy az élőlényként viselkedő képek ugyanott helyezkednek el mindegyik filmben.

Így felmerül annak az esélye, hogy még a Sam Spade-teszt alapján is védelemben részesülhetne mint karakter, hiszen egyes pontokon a kastély maga járul hozzá a történet alakításához. Ilyen a nagyterem és mennyezete, vagy az ötödik filmben a Szükség Szobája is. Mindezek ellenére azonban egyértelmű, hogy a delineation-teszt kerülne alkalmazásra, ha ilyen ügy valaha is bíróság elé kerülne az Egyesült Államokban. Ugyanis a kastély sajátos elrendezése, részletes leírása és vizuális megjelenítése mind olyan elemek, amik ezt teszik szükségessé. A Roxfort képi megjelenése és ismeretése, ha nem is vetekszik, de megközelíti Miki egérét, de hozzá képest sokkal részletgazdagabb. Az Egyesült Államok jelenlegi joggyakorlata alapján kiállná a próbát, és nagy valószínűséggel védelemben részesülne, mint a szerzői jog által védett karakter.

6. WHAT’S NEXT...?

Mindezek alapján megfigyelhető, hogy az elmúlt évtizedekben messzire jutott az Egyesült Államok szerzői joga Agatha Christie korának egyszerű és átlátható világától. A szerzői jog kiterjesztett értelmezése pedig egyre nagyobb és nagyobb szeleteket követel magának a szellemi tulajdon tárgyát képező képzeletbeli tortából. Mint ahogy azt a Batman-ügy bizonyítja

és a Roxfort kastélyról készült tanulmány kifejti, gyakorlatilag nincs semmilyen jogi korlátja a szerzői jog terjeszkedésének a karakterek világában. Ez önmagában talán még nem jelentene akkora problémát, azonban emellett, hogy jelentős gazdasági hatást gyakorolhat a piacra, ahogy az a fentebbi tanulmányokban is kifejtésre került, nem a megfelelő jogi eszközök kerülnek alkalmazásra. Hiszen mi szabna gátat annak, hogy szerzői jogi védelemben részesítsük ugyanezen az alapon a Millenium Falcont, a Fekete Gyöngyöt, a Trónok Harca sárkányait, a U.S.S. Enterprise-t vagy a Halálcsillagot. Ezen művek kétségkívül védelmet érdemlő szellemi tulajdonok, azonban védelmüket a védjegyeknek és a formatervezésimintáoltalomnak, versenyjognak kell biztosítania, mint ahogy biztosítja is.

Magyarországra és az Európai Unióra a változó amerikai jog kétségkívül hatást gyakorol, nemcsak azért, mert itthon és a régióban jelentős piaca van a filmgyártásnak, hanem azért is, mert hasonlóan az amerikai példákhoz, a szerzői jog ilyen jellegű terjeszkedésének itthon sem szabnak – szigorúan értelmezve – keretet a jogszabályok. Így ami megtörténhetett az Egyesült Államokban, az a globális piac, a nemzetközi egyezmények következtében és hazai rendelkezések hiányában megtörténhet Magyarországon is.

Egy hasonló precedensértékű döntés pedig akár lavinát is elindíthat a hollywoodi filmek jogvédelmében, aminek közvetett hatása feltételezhetően lesz globális szinten is. Hiszen ha egy audiovizuális műben megjelenő tárgy vagy helyszín karakterrel egyenértékű, szerzői jogi védelme nagyon is megéri az alkotó(k)nak, mivel ez egyszerűbben megszerezhető, olcsóbb védelmet nyújt az adott alkotásnak, mint a megújításra szoruló, időszakos és drága védjegy. Az utóbbiak ezenfelül még ötvözhetőek is a szerzői jogi védelemmel. Ugyanis ezen piaci szereplők és vállalkozások feje fölül egyszersmind Damoklész kardjaként kerülne egy elhúzódó per, magas bírság vagy tevékenységük felfüggesztésének anyagi hátrányai, esetenként olyan versenykorlátozó hatást is eredményezve mind Magyarországon, mind az Egyesült Államokban, amely ellehetleníthetné a feltörekvő vállalkozásokat, start-upokat is a piacon.

Alapul véve a Halálcsillagot, ha karakterként levédhető lenne, összetűzésbe keveredhetnek azok a vállalkozások, amelyek (kizárólagos) felhasználási jogokat kapnának a védjegy, illetve a szerzői jog alapján. A Halálcsillag ráadásul sok formát ölthet, lehet játék, termékre nyomtatott kép, ital és sok minden más is: mind olyan helyzet, ahol a szerzői jog és a védjegy jog indokolatlanul egymásnak feszülhetne. Pusztán filmes példánál maradva, mi akadályozná meg, hogy karakterként szerzői jogi védelemben részesüljenek a Gyűrűk Ura egyes elemei; Völgyzugoly, Vasudvard, a Megye mind rendelkeznek több mint elégséges vizuális megjelenéssel és történeti háttérrel, hogy a Roxfort kastélyhoz hasonlóan védelemben részesüljenek a delineation-teszt alapján, ha elfogadjuk a fent részletezett tanulmány érvelésében felállított elméletet. Továbbá mindhárom hely a történet előmozdításában is szerepet játszott, így akár a Sam Spade-teszt is védelemben részesítheti őket. Mi akadályozná meg, hogy a Batmobile-ügy logikáját követve az Egy Gyűrű vagy Aragorn kardja – akár mint a szereplők személyiségének kiterjesztése – szerzői jogi védelmet kapjon. Ez

is korlátozhatja az olyan produciókat, mint az Amazon által jelenleg is gyártás alatt álló Gyűrűk Ura sorozat. Ezért szükséges mind a hazai, mind az amerikai jogban a szerzői jogi védelemben részesíthető karakterek körének pontosabb meghatározása nem a joggyakorlat, hanem a jogalkotó által.

7. KARAKTEREK A TENGEREN INNEN ÉS TÚL

Jogosan merülhet fel az olvasóban a kérdés, hogy a Batman-ügy óta eltelt öt évben miért nem került sor hasonló esetre, amely egyszersmind folytatja és megerősíti a kialakult precedenst. A válasz egyszerű, a megfelelő jogkezelés okán. A Batman-ügy azért jöhetett létre, mert a stúdió nem kezelte kellő körültekintéssel az adott műhöz tartozó jogokat, és nem állt megfelelő kapcsolatban a szerződéses partnereivel. Így egy hasonló volumenű ügy akkor jelenik majd meg, ha valamelyik nagyobb karakter felett jogokkal rendelkező stúdió vagy más gazdasági szereplő részben vagy egészben eladja vagy el kényszerül adni szellemi tulajdonához kapcsolódó vagyoni jogait. Ennek egy klasszikus, de mára már letisztult példája Pókember esete, ahol a filmes jogokat a Sony Pictures birtokolja, míg a kereskedelmi felhasználáshoz kapcsolódó vagyoni jogokat a Marvel Comics.⁹⁷ Az elmúlt pár év azonban pont azt mutatta meg, hogy a filmipar épp az ellenkező irányba megy, a franchise-ok (Trónok Harca, Bosszúállók, X-men) előretörésével kialakult az a tendencia, hogy a jelentős karakterek filmes és vagyoni jogai egyre kisebb kör kezében összpontosulnak.⁹⁸ A stúdiók mögött álló több emeletnyi ügyvéd pedig – a Batman-ügyhöz hasonlóan – növekvő sikerrel képviseli a filmóriások érdekeit a bíróságon.⁹⁹ A következő hasonló per bekövetkeztéig ezért még jó pár év is eltelhet. Addig azonban felmerülhetnek olyan ügyek, amelyek ha jogformáló jelentőségükben nem is, de a kereskedelmi gyakorlatban nagy jelentőséggel bírhatnak a szerzői jog által védett művekre. Ilyen volt a 2018-as *Disney Enterprises, Inc. v. Sarelli-ügy*¹⁰⁰ is, ahol a Disney-nek nem sikerült megfelelően alátámasztania, hogy az alperes a szerzői jog által védett karaktereit használja fel kereskedelmi célból, így elvesztette a pert.

Vitathatatlan, hogy az Egyesült Államok joggyakorlatában a karakterek jogi védelme jelentős változáson ment át az elmúlt 100 évben csakúgy, mint az elmúlt pár évtizedben. A szerzői jog ezen ágának fejlődése mellett azonban nem elhanyagolható az érem másik olda-

⁹⁷ Alex Wiggan: Who Owns Spider-Man: Sony or Marvel? Don't Tell Harry (blog), 2020. január 4., <https://donttellyourname.com/2020/01/04/who-owns-spider-man-sony-or-marvel/>.

⁹⁸ Matthew S. Schwartz: Disney Officially Owns 21st Century Fox. elérés 2021. február 6., <https://text.npr.org/705009029>.

⁹⁹ Gene Maddaus: 'Inside Out' Copyright Lawsuit Rejected by Appeals Court. Variety (blog), 2020. március 16., <https://variety.com/2020/biz/news/inside-out-copyright-lawsuit-appeals-court-1203535474/>.

¹⁰⁰ Jonathan Uffelman: The Empire Strikes Out: Disney, Marvel, and LucasFilm Lose Summary Judgment on Trademark Infringement Claims | Finnegan | Leading Intellectual Property Law Firm, elérés 2021. február 2., <https://www.finnegan.com/en/insights/blogs/incontestable/the-empire-strikes-out-disney-marvel-and-lucasfilm-lose-summary-judgment-on-trademark-infringement-claims.html>.

lának bemutatása, ami nem más, mint a karakterek kereskedelmi hasznosítása. Ez ugyanis az oka annak, amiért a stúdiók és más gazdasági szereplők ilyen költséges, hosszadalmas és komplex pereket folytatnak le a szórakoztatóiparban megjelenő karkaterek „birtoklásáért”. Ugyan a szórakoztatás az Egyesült Államokban igazi iparágga alakult, jelentősége nem elhanyagolható az Európai Unióban és így hazánkban sem. Ezért az alábbiakban az érem másik oldala, a karakterek mozivásznon kívüli hasznosítása kerül bemutatásra, ezúttal főképp a magyar jog szemszögéből ismertetve a szerzői jog által védett karakterek kereskedelmi felhasználásának szabályait.

Ennek ismertetéséhez egyfajta köztes területként az Egyesült Királyság joggyakorlatában jelentős esetekre is kitérünk, mivel az Európai Uniót nemrég elhagyó ország joga ezer szállal kötődik mind az Egyesült Államok, mind a kontinensen kialakult joghoz. Az összekapcsolás oka nemcsak a köztes földrajzi elhelyezkedés, hanem az is, hogy az angolszász rendszer erősen esetjog alapú elemei itt valamelyest ötvöződnek az EU-s szabályokkal, ezért a magyar példák bemutatása mellett, mint nemzetközi kitekintés és párhuzam, az Egyesült Királyság joggyakorlatának ezen elemei is megkönnyítik e komplex jogág ismertetését. Az első ilyen párhuzam a mű címe, ami a magyar jogban élvezhet védelmet (ha megfelel a szerzői jogi védelem kritériumainak), míg az angolszász jogban ez nincs így.¹⁰¹ Ugyan ez megosztja a szigetország jogászait, azonban a joggyakorlat alapján erre jelenleg nincs lehetőség.¹⁰² Az angolszász és a magyar jogrendszer közötti további eltérés, hogy az utóbbi esetén a mű bármilyen felhasználását engedély megszerzéséhez kötik, míg az előbbi esetben a mű egésze, lényeges részei vagy lényeges elemeinek, tartalmának felhasználása engedélyköteles.¹⁰³ A magyar jogban ha a mű olyan része kerül átvételre, ami alapján a mű nem ismerhető fel, az nem minősül engedélyköteles felhasználásnak.¹⁰⁴ A szerzői jogi megítélés a merchandising esetében sem értelmezhető minden esetben könnyen. A *Lucasfilm Ltd v. Ainsworth*-ügyben¹⁰⁵ nem is konkrétan a karakterekről volt szó, mégis komoly fejtörést okozott a bíróságnak az eset elbírálása. Az ügyben ugyanis a Star Wars világából ismert birodalmi rohamosztagosok sisakjait árulta online az alperes. Ez a Lucasfilm képviselői szerint megsértette a felperes szerzői jogát, mivel maga a sisak mint szobrászati alkotás szerzői jogi védelemben részesül. Korábban a felek már az Egyesült Államok bírósága előtt is lefolytattak egy hasonló pert, ahol a bíróság a Lucasfilmnek adott igazat. A brit bíróság azonban arra a megállapításra jutott, hogy a sisakok nem minősülnek szobornak, így nem történt

¹⁰¹ Görög Márta: Gondolatok a merchandising jelentéstartalmához, egyes típusaihoz. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 3. sz., 2011. június.

¹⁰² P-18: Names, Titles, Phrases and Copyright: The UK Copyright Service. UK Copyright Service, elérés 2021. március 5., https://copyrightservice.co.uk/copyright/p18_copyright_names.

¹⁰³ Pogácsás Anett: Szerzői jog újratöltve. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 5. (115.) évf. 6. sz., 2010. december.

¹⁰⁴ *Grad-Gyenge Anikó*: Kézikönyv a szerzői jog érvényesítéséhez. ProArt Szövetség a Szerzői Jogokért, Budapest, 2017.

¹⁰⁵ *Lucasfilm Ltd v. Ainsworth*, No. UKSC 2010/0015 (Supreme Court of the United Kingdom 2011. július 27.).

jogsértés. Azonban helyt adtak az amerikai döntésből fakadó szerzői jogi követeléseknek, amivel végső soron a Lucasfilm nyert.

8. A MERCHANDISING HELYE A JOGBAN

Mi köti össze Usain Boltot, Sean Conneryt, a snooker-világbajnokságot és a LEGO-t?

Nem más, mint a merchandising. Ez egy olyan szerteágazó jelenség, amely észrevétlenül is jelen van mindennapjainkban, akár a telefonunk hírfolyamát görgetjük, sétálunk az utcán, bemegyünk egy üzletbe vagy az interneten böngészünk. A koncepció lényege abban áll, hogy egy számunkra szimpatikus alak, filmes jelenet, ikon felhasználásával igyekszik egy termék vagy szolgáltatás¹⁰⁶ forgalmazója rábírn a fogyasztót – akár annak tudatalatti befolyásolásával is – terméke megvásárlására. A napjainkban már külön üzletgá alakult kereskedelmi gyakorlat alapjait a Disney vetette meg egyrészt a már említett Copyright Term Extension Act¹⁰⁷ révén, valamint ők voltak azok, akik elsőként tették lehetővé egy karakterük filmhez nem kapcsolódó felhasználását¹⁰⁸ (1929, Miki egér) is.

A kifejezés szótárban szereplő meghatározása szerint olyan tevékenység, amely áruk reklámozására vagy értékesítésére irányul,¹⁰⁹ vagy olyan termékek értékesítése, amelyek népszerű filmekhez, eseményekhez, híres személyekhez kapcsolódnak.¹¹⁰ Ebből jól látszik, hogy elsősorban a szórakoztatóiparból eredeztethető maga a fogalom, és ugyan nem jogi pontossággal, de már itt is megjelenik a három nagyobb kategóriája. Ezek azok a többlet-elemek, amik felhasználásával igyekszik a reklámozó a fogyasztót befolyásolni a termék megvásárlása vagy a szolgáltatás igénybevétele érdekében.¹¹¹

A merchandising jelentősége az elmúlt évtizedekben ugrásszerűen megnőtt. Egy híres és megbízható márkanév feltüntetése mellett jól ismert kitalált karakterek (James Bond – Omega órák) vagy létező személyek (Bruce Willis – Hell energiával) termékhez kapcsolása is jelentős, nagyobb mértékben megnövelheti az adott termék népszerűségét a fogyasztók körében, mint egy egyszerű reklám.¹¹² Mindezek alkalmazásához azonban szükséges az adott karakter vagy film úgynevezett merchandisingjogainak megszerzése. Ha közvetlenül

¹⁰⁶ XMen Apocalypse – Quicksilver vs. Sky Fibre | official TV commercial (2016), 2016, https://www.youtube.com/watch?v=RtETcsKfVo0&ab_channel=moviemaniacsDE.

¹⁰⁷ Hatch, Sonny Bono Copyright Term Extension Act S.505 – 105th Congress (1997–1998):

¹⁰⁸ Takó Sándor: A filmkészítés folyamatát övező polgári jogi kérdések Magyarországon és az Egyesült Államokban, különös tekintettel a szerzői jogra. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 1. sz., 2014. február.

¹⁰⁹ „Merchandising – Cambridge Dictionary”, elérés 2021. február 1., <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/merchandising>.

¹¹⁰ „Merchandising noun – Oxford Dictionary”, elérés 2021. február 1., <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/merchandising>.

¹¹¹ A merchandising szerződés – III. Jogászvilág, 2020. december 1., <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-merchandising-szerzodes-iii/>.

¹¹² Savvy Marketing: Merchandising of Intellectual Property Rights. WIPO Magazine, 2004. június 4.

nem is jön létre jogviszony a fogyasztók és a jogok birtokosa közt, az utóbbi egy vagy több vállalkozásnak meghatározott termékek előállítására, illetve forgalmazására, valamint szolgáltatás nyújtására érdekében engedélyt adhat a jogok vagy azok egy részének felhasználására. Így az ilyen karakterek jogainak birtoklása jelentős profitot eredményezhet. Ennek egyik leghíresebb példája George Lucas, aki azért, hogy megszerezze az ajándéktárgyak értékesítési jogait, lemondott a Csillagok Háborújából származó bevételeinek egy részéről.¹¹³ Mint utólag kiderült, a döntésben rejlő előrelátása a szó szoros értelmében kifizetődő volt, bár a filmek jelentős jegybevételt termeltek, a belőlük készített figurák és egyéb termékek ennél sokkal több profitot hoztak. Ebből kiindulva a merchandising gazdasági szerepét nem lehet eléggé hangsúlyozni. Közgazdasági szempontból a fogyasztók, és így a piac befolyásolása az elsődleges cél, ezért a fogalomba beletartozik minden a termék vagy szolgáltatás reklámozásával, értékesítésével kapcsolatos tevékenység.¹¹⁴ Ez sokféle felhasználási formát tesz lehetővé, így a merchandising részét képezheti a formatervezéstől kezdve a csomagoláson át a megfelelő célcsoport kiválasztásáig és eléréséig szinte bármi. Mindezeket pedig komplex jogi szerződések megkötésén keresztül biztosítják a felek.

8.1. Reklám és termékelhelyezés

Az egyik ilyen megjelenési forma a reklám mint a profitszerzés és a gazdasági verseny egyik legmeghatározóbb eleme. A merchandisingnak szerves részét képezi a reklám, ugyanakkor mára egy önálló jogterületté is vált. Végül soron a reklám lesz az, ami eljut a fogyasztóhoz, hiszen a merchandising célja a termék értékesítése promócióján keresztül. A fogyasztók befolyásolása azonban nem kizárólag merchandising útján jön létre, és olyan egyéni, eredeti alkotásokat is eredményezhet, amelyek önmagukban is szerzői jogi védelem tárgyát képezhetik,¹¹⁵ ami tovább bonyolítja a jelenség jogilag megfelelő alkalmazását. A reklám két fő típusát különböztetjük meg: a gazdasági és a társadalmi reklámot.¹¹⁶ A merchandising az előbbi típusba tartozik, meghatározását a reklámtörvény tartalmazza.¹¹⁷

A reklámhoz hasonló, de tőle mégis különböző promóció a *product placement*, avagy termék- vagy márkaelhelyezés. Összevetve a klasszikus 30 másodperces tévéreklámmal, jogi szabályozásában, időtartamában, célközönségében és élettartamában is számos eltérés

¹¹³ Görög: i. m. (101).

¹¹⁴ Strihó Krisztina: A merchandising szerződés. PhD, Szegedi Tudományegyetem, 2011, p. 17–18, <https://doi.org/10.14232/phd.1062>.

¹¹⁵ Pogácsás Anett: Szerzők és műveik a meggyőzés szolgálatában – reklámalkotók és reklámarcok. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2. (112.) évf., 2. sz., 2007. április.

¹¹⁶ A merchandising szerződés – II. Jogászvilág, 2020. november 24., <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-merchandising-szerzodes-ii/>.

¹¹⁷ 2008. évi XLVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól. Pub. L. No. 2008. évi XLVIII. törvény (2008), szak. 3. § d), <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A0800048.TV/ts/20210101/>.

figyelhető meg. Ugyanakkor mindkettő elsődleges feladata egy termék ismertebbé tétele oly módon, hogy az összekapcsolódjon a film adta élménnyel,¹¹⁸ és ez az a pont, ami miatt a merchandising ismertetése során elkerülhetetlen mindkét fogalom ismertetése. Ennek egy érdekes példája az 1982-es E.T., a földönkívüli esete, ahol Spielberg megkeresését az M&Ms visszautasította, voltaképp ez a műfaj egyidős a film kialakulásával.¹¹⁹

A néző sajátos befolyásolásának másik eszköze az úgynevezett *mockbuster* film. Ezen filmek promóció- és reklámkampánya arra alapoz, hogy a lehető legjobban hasonlítson egy ismert, a fogyasztó által nagyon várt filmre.¹²⁰ Az ilyen filmekhez kapcsolódó reklámtevékenység meglepően sikeres tud lenni, és ugyan egy kreatív marketinges fogás, az esetek többségében jogsértést eredményez. Ez a jogsértés pedig a merchandising szerződésben részt vevő feleket éppúgy érintheti, mint a fogyasztót.

8.2. A jogi meghatározás nehézségei

A merchandising tételesen meghatározott fogalma nem található meg sem a magyar, sem az Európai Unió jogszabályok között,¹²¹ legkönnyebben tárgyi tartalma alapján körülhatárolható fogalom. A Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület (továbbiakban AIPPI) 1995-ös, montreali kongresszusán született 129-es számú állásfoglalása szerint a merchandising fogalmába beletartozik minden olyan tevékenység, amely nevek vagy karakterek, valós vagy kitalált személyek, események, csoportok, irodalmi és művészeti alkotások címeit és egyéb jellegzetes elemeit a legváltozatosabb módon használja fel termékek és szolgáltatások promóciója vagy értékesítés céljából.¹²² A merchandising alapvetően a személyek közötti gazdasági kapcsolatokban jelenik meg, így a polgári jog több jogterületéhez is kapcsolódik.¹²³ Idesorolható a szerzői jogon és a védjegyjogon kívül a személyiségi jogok, a kötelmi jog egyes részei és a reklámjog, esetenként pedig a sportjog egyes részei. Ezen tág meghatározáson túl – egységes szabályozás hiányában – a szerzői jogi törvény, a védjegy törvény,¹²⁴ a

¹¹⁸ Papp-Váry, Árpád Ferenc: Reklám a filmekben a Product Placement (termékelhelyezés) előretörése. *rekláMérték*, 2008, 11.

¹¹⁹ Papp-Váry: i. m. (118).

¹²⁰ Erényi Martin: A B-kategóriás filmek és a szerzői jog | Arsboni Karrier. 2018. január 24., <https://karrier.arsboni.hu/2018/01/24/b-kategorias-filmek-es-szerzoi-jog/>.

¹²¹ A merchandising szerződés. *Jogászvilág*, elérés 2021. február 2., <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-merchandising-szerzodes/>.

¹²² 129. számú állásfoglalás a merchandising jogi aspektusairól. Nemzetközi Iparjogvédelmi Egyesület, 1995, <https://www.aippi.fr/upload/Q90-144/rs129english.pdf>.

¹²³ Petkó Mihály: A merchandising jogi vonatkozásairól. *Gazdaság és Jog*, 2012. 2. sz.,

¹²⁴ 1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról, Pub. L. No. 1997. évi XI. törvény, elérés 2021. március 5., <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700011.tv>.

reklámtörvény¹²⁵ és a Ptk.¹²⁶ személyiségi jogi szabályai irányadóak a merchandising alkalmazásakor.¹²⁷

Így a merchandising a szerzői művek jellegzetességeinek (legyen ez a helyszín vagy épp a szereplők) és egyéb ilyen elemeinek (egyedi zene, képek, technikai megvalósítás) felhasználása más művek, termékek vagy szolgáltatások kelendőségének fokozására.¹²⁸

Ennek megfelelően a merchandisingjogok elsősorban vagyoni jogok, amelyek egy mű másodlagos jellegű hasznosításából származnak.¹²⁹ Ezáltal amíg egy mű, például egy elkészített filmalkotás elsődleges felhasználása a jegybevétel, addig a másodlagos felhasználás ettől eltérő,¹³⁰ így lehet játékgfigurák gyártásából vagy reklámokból származó profit. Az erre vonatkozó rendelkezések a szerző kizárólagos vagyoni jogai között találhatóak meg a Szerzői jogi törvényben.¹³¹ A másodlagos felhasználás célja a kereskedelmi hasznosítás általi profitszerzés, aminek definícióját a törvény nem tartalmazza, azonban a fő felhasználáson kívüli másodlagos, többek között főleg reklámjellegű hasznosításként fogalmazható meg.¹³²

A Mátrix-ügy¹³³ a szerzői jogi jogsértés sajátos példája a hazai joggyakorlatban. Egy sörgyártó cég a franchise harmadik filmje, a „Mátrix újratöltve” hazai megjelenése előtt a filmre nagyon hasonló reklámban kívánta népszerűsíteni termékeit. Sajátossága abban állt, hogy nem a művet használta fel közvetlenül, hanem egyes filmjelenetek bevágásával annak lényeges elemeit vette át és alkalmazta a reklámfilmben, amivel a Szerzői Jogi Szakértő Testület eljáró tanácsa szerint jogsértést követett el.¹³⁴ Ezek a lényeges elemek a következők voltak:

A „Mátrix” című film főszereplőjéhez szinte tökéletesen hasonlít a reklámfilm főszereplője, amelyet csak tovább fokoznak azzal, hogy ugyanolyan szemüveget és hosszú fekete bőrkabátot visel... főszereplőjének mozdulataira, tekintetére, fejtartására, a teljes karakterre emlékeztet. Ugyanígy a főhőst üldöző ügynökfigurák, amelyek egymásra is, és a játékfilm ügynökfiguráira is hasonlítanak. A játékfilmben a menekülő főhőst egy „operátor” irányítja.¹³⁵

¹²⁵ 2008. évi XLVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól.

¹²⁶ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről. Pub. L. No. 2013. évi V. törvény (2014), <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1300005.tv>.

¹²⁷ Takó: i. m. (108), p. 59.

¹²⁸ SZJSZT-13/2003.

¹²⁹ *Tattay Levente, Pintz György, Pogácsás Anett: Szellemi alkotások joga*. Szent István Társulat, Budapest, 2019, <https://www.szaktars.hu/szentistvantarsulat/view/tattay-levente-pintz-gyorgy-pogacsas-anett-szellemi-alkotasok-joga-2017/>.

¹³⁰ *Gyertyánfy Péter* (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvényhez*. Wolters Kluwer, Budapest, 2014, p. 167.

¹³¹ I. m. (6), 16. § (1)–(3).

¹³² *Pogácsás*: i. m. (115)..

¹³³ I. m. (128).

¹³⁴ *Pogácsás*: i. m. (103).

¹³⁵ I. m. (128).

Ugyan vannak apróbb eltérések, az egyikben egy piros ruhás nő, a másikban egy férfi kezéből kapja ki a főhős a telefont, az egyezés minden kétséget kizáróan megállapítható, és a fogyasztó egyértelműen össze tudja kapcsolni a reklámot a filmmel. Mivel a sörgyártó nem rendelkezett a film felhasználásához szükséges engedéllyel, így megszegte a szerző kizárólagos jogát a mű felhasználására,¹³⁶ ugyanis a lényeges elemek átvétele a játékfilm-előállító merchandisingjogaiba ütközik annak ellenére, hogy nem használt fel közvetlen módon jeleneteket a filmből.¹³⁷

Hasonlóan sörrel kapcsolatos eset a Pogácsás Anett által egy Guinness-reklám kapcsán idézett *Norowzian v. Arks*-ügy. Egy speciális filmes technika (*jump cutting*) felhasználásával készült alkotást akartak felhasználni egy reklámfilmben. A technikát átvették, de az eredeti alkotást nem használták fel, így bár mindkét mű szerzői jogi védelmet élvez, nem történt jogsértés.¹³⁸ A két eset közt párhuzamot vonva megállapítható, hogy a felhasználásnak olyan sok egyedi fajtája van, hogy a jogilag azonosnak tűnő esetek is eltérő bírósági döntéseket hozhatnak két hasonló alapokon nyugvó ország joggyakorlatában, és mint az a későbbiekben bemutatásra kerül, még egy országon belül is.

8.3. Szabad a felhasználás, vagy mégsem?

A jogesetektől levonható a következtetés, miszerint igen nehezen megállapítható, hol húzódik a határ a jogsértés és az ötletszerű adaptáció között. Nincs ugyanis pontosan meghatározható mértéke sem a magyar, sem az amerikai jogban annak, hogy milyen fokú hasonlóság esetén engedélyköteles az átdolgozás. Így az engedélyköteles felhasználásnak nincs objektív mértéke, azt eseti jelleggel kell megvizsgálni. Ebből kiindulva számos esetben próbálják merchandisingcélokra felhasználni a vállalkozások az egyes szerzői jogi védelem alatt álló műveket, sok esetben engedély nélkül, ami ugyancsak sajátos bírósági eseteket eredményez.

Nem szükséges a szerző engedélyének megszerzése a szabad felhasználás esetén, amely jogintézményt a szerzői jogi törvény önálló fejezetben tárgyalja, és többek között az oktatási célú felhasználás kivételei is itt szerepelnek. A törvény pontosan meghatározza¹³⁹ az ilyen típusú felhasználás eseteit, amiket nem lehet kiterjesztően értelmezni, és egyik fontos elemük, hogy kizárólag nem kereskedelmi célú felhasználásra irányulhatnak.

Ezt a kifejezést azonban a szó köznyelvi értelmében is használják, tévesen. A kifejezést többnyire az engedély nélküli felhasználók alkalmazzák nem megfelelően, amikor arra próbálnak utalni, hogy az adott mű vagy karakter ismert elemeit ők nem (engedély nélkül) felhasználták, hanem csak ihletet merítettek belőle, ami nem több mint ötletszerű inspiráció.

¹³⁶ I. m. (6), 16. § (1).

¹³⁷ I. m. (128).

¹³⁸ *Pogácsás*: i. m. (103).

¹³⁹ I. m. (6), 34–41. §.

Így a kifejezés helytelen használatával próbálják bizonyítani, hogy nem követtek el jogsértést, amikor az adott művet vagy karaktert kereskedelmi forgalomban ily módon használták. Ez – a magyar joggyakorlat alapján – van, hogy meddő próbálkozás, ilyen a már említett Mátrix-ügy is, ahol túl nagy volt a hasonlóság az eredeti alkotás és a jogosulatlan felhasználó műve között. Azonban van olyan eset is – hasonlóan a sörreklámok világában – ahol az eltérés megfelelő mértékű volt ahhoz, hogy csak ötletszerű ihletmerítésnek minősüljön a felhasználás. Ez az eset a 007-es ügynök hatását keltő reklámmal kívánta népszerűsíteni a Borsodi termékeit. A műben egy Bondhoz hasonló (a Pierce Brosnan magyar hangját kölcsönző Kautzky Armand) elegáns úriember a titkosügynök filmjeit megidéző stílusban reklámozta az ismert márka söreit. Ebben az esetben (a továbbiakban: James Bond-ügy) a hasonlóság nem volt elég nagy mértékű az eljáró tanács szerint, így nem volt a jogsértés megállapítható.

Az ilyen jellegű felhasználást tekintik az amerikai jogirodalomban „*free riding*”-nak, amelynek célja bizonyos előnyök vagy árak megszerzése, illetve használata ellenszolgáltatás vagy előállítási költség fizetése nélkül.¹⁴⁰ A szerzői jog szempontjából e káros kereskedelmi nyereszkedés voltaképp engedély nélküli felhasználásnak tekinthető, ahol a cél egy ismert védett alkotás hírnevét meglovagolva minél nagyobb piaci ismeretség szerzése, és így az adott termék népszerűsítése. Ennek egyik esete a már említett Rózsaszín párdúc-ügy, amelyben az alkotási folyamat során bekövetkezett változások okán döntött úgy a bíróság – megkérdőjelezhető módon – hogy nem történt jogsértés.¹⁴¹ Az ilyen jellegű felhasználás egyik sikertelen esete a magyar jogban Superman felhasználásának esete (a továbbiakban: Superman-ügy). Ebben az ügyben mind első,¹⁴² mind másodfokon¹⁴³ megállapította a bíróság a szerzői jogi jogsértést, mivel a Superman karaktert engedély nélkül használták fel.

Az Egyesült Királyság joggyakorlatában a *King Features Syndicate Inc. v Kleeman* esetben¹⁴⁴ (a továbbiakban Popeye-ügy) merült fel hasonló jogi probléma. Itt az ismert tengerész, Popeye figurájának engedély nélküli kereskedelmi felhasználása a bíróság álláspontja szerint egyértelműen megsértette a felperes szerzői jogait. Indoklásuk szerint az alperes által használt rajzok a felperes eredeti művéből származtathatóak, és a felhasználás mértéke meghaladja az ötlet szintjét, ezzel megalapozva, hogy egy karakter fizikai jellemzőinek és

¹⁴⁰ *Anne Barron: Copyright Infringement, 'Free-Riding' and the Lifeworld*, in *Copyright and Piracy*, szerk. Lionel Bently, Jennifer Davis, Jane C. Ginsburg. Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 3, <https://doi.org/10.1017/CBO9780511761577.007>.

¹⁴¹ *Timár Adrienn: Ki meséli a mesét, avagy az önálló életet élő karakterek sajátos világa az USA joggyakorlatában*, in *Liber Amicorum Studia G. Faludi Dedicata Ünnepi tanulmányok Faludi Gábor 65. születésnapja tiszteletére*, szerk. *Grad-Gyenge Anikó*. 2018, p. 419.

¹⁴² *Védjegybitorlás és szerzői jogsértés megtörténtének megállapítása és jogkövetkezményeinek alkalmazása*, No. P. 23.174/2018/26. (Fővárosi Törvényszék 2019. április 17.).

¹⁴³ *Szerzői jogsértés és védjegybitorlás megállapítása és jogkövetkezményeinek alkalmazása*, No. Pf. 20.424/2019/5. (Fővárosi Ítéltábla 2019. október 1.).

¹⁴⁴ *King Features Syndicate Inc v. O and M Kleeman Ltd*, No. AC 417 (House of Lords 1941).

személyiségjegyeinek engedély nélküli kereskedelmi felhasználása jogsértő merchandising-tevékenység.¹⁴⁵

A közkinccs egyik legnagyobb jogi problémáját Sherlock Holmes karaktere és a hozzá kapcsolódó vagyoni jogokat kezelő alapítvány adja. A *Warner Bros. v. X one X Productions*-ügyben¹⁴⁶ egy Sherlock Holmeshoz hasonló, közkinccsé vált figura képét helyezték el különböző termékeken, amivel szerzői jogot nem sértettek. Azonban amikor háromdimenziós figurákat kezdtek el készíteni a karakterekről, az már a szerzői jog megsértésének minősült a bíróság megállapítása alapján, mivel ezek a figurák a nézőt minden másnál jobban a még szerzői jogi védelem alatt álló mű elemeire emlékeztették, így az asszociáció mértéke olyan jelentős volt, hogy az jogsértést eredményezett.¹⁴⁷ Mindez megerősíti az állítást, miszerint igen nehezen állapítható meg, hogy mikortól jogsértő a felhasználás.

9. A MERCHANDISINGSZERZŐDÉSRŐL

A szerzői művekben szereplő jellegzetes és eredeti alakokkal kapcsolatos jogok gyakorlására és az ilyen szerzői alkotások felhasználására valamiféle megállapodásnak kell létrejönnie a felek között, és ez lehet egy önálló merchandising szerződés is. A merchandising szerződés nem más, mint a széles körű felhasználási lehetőségekről szóló megállapodás, amely a felek között jogviszonyt keletkeztet.¹⁴⁸ Ez a másnéven arculatátviteli szerződésnek hívott jogügylet teszi lehetővé a merchandising jogok birtokosának, hogy jogait azok átruházása nélkül hasznosíthassa. Önálló jogszabályban, közvetlen módon a merchandising szerződés fogalmát sem találhatjuk meg a magyar joganyagban (közvetett módon a character merchandising azonban megtalálható a szerzői jogi törvényben¹⁴⁹).

A merchandising szerződés *sui generis*, atipikus szerződésnek tekinthető.¹⁵⁰ A szerződés közvetett tárgya az AIPPI 129-es állásfoglalásában meghatározott szerzői jogi védelemben részesülő alkotás, közvetlen tárgyának pedig az ilyen mű másodlagos hasznosítására adott engedély minősül. Ez utóbbira a szerzői jogi törvényben önálló fejezetként szereplő felhasználási szerződés szabályai az irányadóak.¹⁵¹

¹⁴⁵ *Sven Preiss: The Sailor the Turtle and the Jungle Man – Striking the Balance between Protection and Public Domain in Fictional Character Merchandising.* Entertainment and Sports Law Journal, 11. évf., 2013. április.

¹⁴⁶ *Warner Bros. v. X one X Productions*, No. No. 15-3728 (United States Court of Appeals For the Eighth Circuit 2016. szeptember 21.).

¹⁴⁷ *Al-Mukhaizeem*: i. m. (22), p. 14.

¹⁴⁸ *Strihó Krisztina: A magyar jog hatékonyságának vizsgálata a merchandising szerződés vonatkozásában.* Pázmány Law Working Papers, 23. sz., 2012, p. 2–3.

¹⁴⁹ I. m. (6), 16. § (3).

¹⁵⁰ *Strihó*: i. m. (114), p. 222.

¹⁵¹ I. m. (6), V. Fejezet A felhasználási szerződések.

A szerződés kétpólusú jogviszony, amelyben a jogosult a „merchandise”, a kötelezett pedig a „merchandise”, a jogviszonyból fakadó főbb kötelezettségeik pedig Strihó Krisztina szerint az alábbiak.¹⁵²

A jogosult (merchandise) főbb jogai	A kötelezett (merchandise) jogai
<ul style="list-style-type: none"> kooperációhoz való jog, információhoz való jog ellenőrzési jogosultság ellenszolgáltatáshoz való jog felmondási jog kizárólagos jog az oltalom alatt álló mű kereskedelmi hasznosítására¹⁵³ 	<ul style="list-style-type: none"> együttműködéshez, tájékoztatáshoz való jog a reklámra felhasználása az engedély alapján a szerződésszerű teljesítés követelése felmondási jog kártérítéshez való jog
A jogosult kötelezettségei	A kötelezettet terhelő kötelezettségek
<ul style="list-style-type: none"> együttműködési kötelezettség a használati jog átengedése szerződésszerű teljesítés 	<ul style="list-style-type: none"> kooperációs kötelezettség, információadási kötelezettség ellenőrzés tűrése ellenszolgáltatás teljesítése

Ha a szerződésben kikötötték, a kötelezett jogosult lehet a szerződés tárgyát képező jogok felhasználáson túli továbbértékesítésére is, de itt is érvényesül a *nemo plus iuris* elve, tehát senki nem adhat tovább több jogot, mint amennyivel rendelkezik.

A mindezeket a jogokat gyakorolni jogosult alanyok köre azonban nem mindig azonos, felhasználási módoként akár változhat is. A vagyoni jogok gyakorlásával kapcsolatban a Vízipók-Csodapók mesefigura ügyében az SZJSZT megállapította, hogy a szerzői jogi törvény 16. § (3) bekezdése szerinti, a filmszakma gyakorlata alapján a merchandisingjogokból származó bevétel azon szerzőket illeti meg, akik esetében az adott felhasználásból elért bevétel és az alkotótevékenység között közvetlen kapcsolat áll fenn. Így egy animációs film kitalált figurájának tervezőjét megilleti az engedélyezési jog, illetve díjigény, míg ez nem feltétlenül igaz az animációs film zeneszerzőjére vagy egy sorozat esetén arra a rendezőre, aki az adott részt, amiben a figura megjelent, nem maga rendezte.¹⁵⁴

A szerződés megkötésekor figyelembe kell venni nemcsak azt, hogy ki milyen minőségben vett részt a mű megalkotásában, hanem azt is, hogy minden szerzővel megfelelő jogviszonya legyen a kötelezetteknek, különben a szerződés érvényesen nem jöhet létre. Egy másik, a Kockásfülű nyúl-ügyben a bíróság szerint a filmgyár a szerző hozzájárulása nélkül engedélyezte harmadik személynek az ismert magyar rajzfilmfigura másodlagos hasznosítási jogát, ami jogszabályba ütközött, mivel sértette a szerzőnek a művön keletkezett jogait.¹⁵⁵ Ebben

¹⁵² Strihó: i. m. (114), p. 129–31.

¹⁵³ I. m. (21), p. 10.

¹⁵⁴ SZJSZT-28/2005.

¹⁵⁵ BH2010. 328. (2010).

az esetben megerősítésre került, hogy több szerző esetén a merchandisingjogokról a szerzőtársaknak együttesen kell határozniuk, mint ahogy az abból származó vagyoni előnyök is megilletik mindegyikőjüket. Ez az elgondolás már egy korábbi esetben is megerősítést nyert. A Vuk-ügyben az alperes csak az egyik szerzőtárral kötött merchandising szerződést, a többi szerzőtárral nem, így érvényesen nem szerezte meg a másodlagos felhasználási jogokat.¹⁵⁶

9.1. Hasonló szerződéstípusok

A merchandising szerződés mint atipikus jogügylet sok formában létrejöhet. Így különböző szerződések elemeinek beiktatásával, illetve kivételével könnyen a védett mű kereskedelmi hasznosításának legmegfelelőbb megállapodás köthető. A három talán legjelentősebb ilyen szerződés a megfilmesítési, a franchise- és a szponzorálási szerződés. Egy negyedik speciális kategóriát képez a munkaviszonyban létrehozott mű,¹⁵⁷ amely esetében a vagyoni jogok a törvény erejénél fogva átszállnak a munkáltatóra, így azok további felhasználásához nem a szerzővel, hanem a munkáltatóval kell szerződést kötni, azonban a szerző igényt tarthat megfelelő díjazásra.

9.1.1. A megfilmesítési szerződés

A szerzői jogi törvény csupán két szerződéstípust nevesít külön, a kiadói szerződést és a megfilmesítési szerződést.¹⁵⁸ A szerző csak természetes személy lehet, ő gyakorolja a szerző személyhez fűződő jogait, azonban a szerzői vagyoni jogok jogosultja lehet gazdálkodó szervezet vagy más jogi személy.¹⁵⁹ Így a megfilmesítési szerződés mindkét alanya lehet jogi személy, gazdálkodó szervezet. Ez a szerződéstípus a karaktereket tartalmazó mű elsődleges hasznosítása során gyakori, például remake-ek vagy irodalmi művek filmadaptációja esetén. Másodlagos felhasználásának tipikus formája a reklámfilm, ahol a felhasználás engedélyezésének joga a reklámfilm előállítójához kerül.¹⁶⁰

A felek a szerződéskötéskor abban állapodnak meg, hogy a jogszerző ellenszolgáltatás fejében milyen ismert felhasználási módokra szerez jogosultságot a megfilmesítés céljából. Lehetősége van arra, hogy a felek csak meghatározott felhasználási formákra szűkítsék le a (például csak online felhasználás) a szerződést. Így a vagyoni jogok birtokosa visszatartat

¹⁵⁶ BH1986. 363. (1986).

¹⁵⁷ I. m. (6), 30. §.

¹⁵⁸ I. m. (6), 66. §.

¹⁵⁹ *Grad-Gyenge*: i. m. (104), p. 20.

¹⁶⁰ *Pogácsás*: i. m. (115), p. 4–5.

bizonyos jogosultságokat, és azokat harmadik személlyel kötött hasonló szerződésen keresztül használhatja fel.¹⁶¹

9.1.2. A franchiseszerződés

A franchiseszerződést önálló fejezetben tárgyalja a Ptk.¹⁶² A másnéven jogbérleti szerződést¹⁶³ az új Ptk vezette be, és sokkal tágabb körű felhasználást igyekszik szabályozni a szellemi tulajdon-jog körében a megfilmesítési szerződésnél. Általában egy nagyobb felhasználási hálózat keretén belül alkalmazzák, így megjelenhet többek között étteremlánc vagy akár egy játékgépeket árusító üzletlánc szabályozási alapjaként is a mindennapokban. Ugyan szerzői jog által védett művek esetében is helye lehet, gyakoribb az alkalmazása a védjegyoltalom alatt álló alkotások felhasználása körében.

9.1.3. A szponzorálási szerződés

A merchandising egy speciális fajtája, amely a sportolók mint reklámarcok felhasználásával egy termék vagy szolgáltatás igénybevételét kívánja növelni. Voltaképp a sport területén használt merchandising szerződésről van szó. A merchandising szerződéshez hasonló, annak sportjogi megfelelője, eltérés legfőképp céljában és közvetett tartalmában merül fel.¹⁶⁴ A sporttörvény szabályozása miatt szorosan kapcsolódik a merchandising szerződéshez, tárgyát tekintve azonban nem fiktív karakterek, hanem valós személyek ismeretségét használja fel, így az alanyi kör mind a szerződő felek, mind az elérni kívánt fogyasztók körében óhatatlanul eltér.

10. CHARACTER MERCHANDISING A MAGYAR JOGBAN

Ha a merchandising jogok egy figura, filmes alak felhasználásával kapcsolatosak, azt a szakirodalom character merchandisingnak nevezi. Ez a fajta másodlagos felhasználás szerzteágazó lehetőségeket biztosít, és igen nagy bevételt is generálhat. Az olyan jelentős karakterek, mint Micimackó, millió dolláros bevételeket hozhatnak birtokosuknak, azonban az ilyen jogok birtokosai objektív módon fel kell azt is mérjék a felhasználási szerződés megkötésekor, hogy mennyit is ér az adott karakter ténylegesen, és milyen módon lehet felhasz-

¹⁶¹ A megfilmesítési szerződéssel való jogszerzés. Jogászvilág, 2020. december 23., <https://jogaszvilag.hu/szakma/a-megfilmesitesi-szerzodessel-valo-jogszerzes/>.

¹⁶² I. m. (126), 6:376. §.

¹⁶³ LL. Fejezet A jogbérleti (franchise) szerződés.

¹⁶⁴ Strihó Krisztina: Egy fictio és a merchandising szerződés. Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica, 9. évf., 2009, p. 14.

nálni.¹⁶⁵ Legyen szó óriásposzterekről, játékgútról vagy csokireklámról, karakterenként eltérő lehet, hogy a figura jellegéből adódóan melyik mire alkalmas. A folyamatot így az elsődleges felhasználásban érdekelt személyi kör is támogatja, hiszen a filmstúdió és a producerek nagyobb nyereséghez juthatnak, az így megjelenő sztárok pedig még nagyobb ismeretségre tehetnek szert.¹⁶⁶

A Szellemi Tulajdon Világszervezete meghatározása alapján a character merchandising egy fiktív karakter – alapvető, lényeges tulajdonságaival együtt történő – adaptációja vagy másodlagos felhasználása a karakter alkotója, más személy vagy felhasználási engedéllyel rendelkező harmadik fél által, különféle termékekkel vagy szolgáltatásokkal kapcsolatban annak érdekében, hogy felkeltse a fogyasztók érdeklődését a kínált termék vagy szolgáltatás iránt.¹⁶⁷

Mindezek mellett fontos kiemelni, hogy az Sztj. merchandisingra vonatkozó rendelkezéseiben az abszolút szerzői jogi jogosultság elve érvényesül, így az abból származó haszonban a szerzőt is részesíteni kell.¹⁶⁸ Az ebből fakadó jogokkal a magyar szabályozás alapján kizárólag a szerző jogosult rendelkezni.¹⁶⁹

Gyűjtőnéven reklámarcnak is nevezhető az a karakter, amely merchandising szerződés keretében kerül felhasználásra.¹⁷⁰ Ebbe beletartozhat a karakter bármilyen másodlagos felhasználása akkor is, ha nem (csak) szerzői jogi védelem, hanem védjegyként kapott oltalom alatt is áll az adott mű vagy karakter.

A character merchandising körében a karakterek két nagyobb csoportra oszthatók: személyi merchandisingra és szerzői jogi merchandisingra.¹⁷¹ A fiktív karakterek az utóbbi kategória részét képezik. E dolgozat tárgyát a merchandising számos fajtája közül a képzeletbeli figurák, karakterek képezik.¹⁷²

A fiktív character merchandising¹⁷³ eredete alapján négy csoportba sorolható. Keletkezhetnek filmalkotások, irodalmi művek, művészeti alkotások vagy rajzfilmek¹⁷⁴ létrehozása során.¹⁷⁵ A fiktív karakterek Strihó Krisztina általi csoportosítása két típust különböztet meg, a képzeletbeli személyeket (Tony Stark – Vasember), és a képzeletbeli figurákat (Nick

¹⁶⁵ Kalocsay Gergely: Hogyan ügyeskedjünk a szellemi termékünkkel? arsoni (blog), 2014. szeptember 5., <https://arsoni.hu/2858/>.

¹⁶⁶ Andrew McGee, Sarah Gale, Gary Scanlan: Character Merchandising: Aspects of Legal Protection. Legal Studies, 21. évf. 2. sz., 2001, p. 4.

¹⁶⁷ I. m. (21), p. 6.

¹⁶⁸ Görög: i. m. (101).

¹⁶⁹ I. m. (6), 16. § (3).

¹⁷⁰ Strihó: i. m. (114), p. 17.

¹⁷¹ Görög: i. m. (101).

¹⁷² Görög: i. m. (101).

¹⁷³ I. m. (21), p. 8.

¹⁷⁴ Az eredeti angol szöveg megnevezése: „strip (szalag) cartoon”. A filmalkotásokhoz képest így, ha másban nem is de a karaktert tartalmazó mű készítési technikájában eltér, ezért önálló kategóriába sorolása indokolt.

¹⁷⁵ I. m. (21), p. 4–5.

Grabowski – Macskafogó),¹⁷⁶ ezek után jogosult a szerző a fent meghatározott jogok gyakorlására.

Van amikor a karakter és az őt játszó színész összemosódik, ez még szimpatikusabbá teheti a terméket a fogyasztó számára, ezt felismerve a reklámkészítők tudatosan éltek a lehetőséggel,¹⁷⁷ és felhasználták nemcsak a karakter, hanem az azt játszó színész nevét is. Ez elsőre nem tűnik jogilag releváns információnak, de ilyen esetekben már magával a színészszel is szükséges szerződésben állni, így keletkezik úgymond „tisztá” jogviszony az érintett felek között. A sörmárkák reklámpéldáinál maradványként egyértelműen tiszta szerződéses jogviszony áll fenn az olyan esetekben, mint az a Heineken söreit népszerűsítő reklám, amelyben a 007-es ügynököt a filmekhez hasonlóan Daniel Craig alakítja.¹⁷⁸ Ebben az esetben a képzeletbeli és a valós személyek közti határok ha el is mosódnak a néző számára, a character merchandising során szükséges mindkét típusra megfelelő szerződés kötése a felek között.

Az engedélyköteles felhasználás kijátszásának egy másik – már említett – speciális esete a Borsodi sörgyár reklámfilmje körüli jogkérdések tisztázása, ami mint James Bond-ügy ismert.¹⁷⁹ A Mátix-ügyhöz kísértetiesen hasonló reklámmal élt a sörgyártó az akkortájt megjelenő, „Halj meg máskor” című Bond-film alapulvételével. Ezért a Mátix-ügy tanulmányát levonva kikérték az SZJSZT véleményét a kérdésben. Ahogy a Mátix-ügyben, itt sem a film egyes jeleneteinek felhasználása miatt merült fel a jogsértés ténye, mivel ilyen nem történt. A reklám a film hangulatát kívánta átvenni egy hasonló, elegáns öltönyös férfi alkalmazásával. Az illető sármos, hasonló hangon beszél, mint a főszereplő, valamint elhangzik a „bont” szó is, ami egyértelműen áthallást kelthet a nézőben a híres titkosügynök asszociációjaként. Míg a Mátix-ügyben az ilyen hasonlóságok már jogsértést eredményeztek, jelen esetben azt állapította meg az eljáró tanács, hogy a felhasználás pusztán ötletszintű, így nem történt jogsértés. Ezzel rávilágított arra, hogy nem egyértelmű, hol húzódik az a bizonyos vékony határ az ötlet és az engedélyköteles felhasználás között.

11. EGY GONDOLATKÍSÉRLET

A merchandising elméleti elemeit ismertetve egy gondolatkísérleten keresztül vizsgáljuk annak lehetséges, magyar, gyakorlati alkalmazási formáit. A kísérlet tárgyát a Star Wars világából ismert, nagy népszerűségnek örvendő Thrawn főadmirális¹⁸⁰ karaktere adja. Szerzői jogi szempontból az érdekessége négy megjelenési formája. Első megjelenése egy

¹⁷⁶ Görög: i. m. (101).

¹⁷⁷ James Bond Visa Commercial, 2016, https://www.youtube.com/watch?v=x73x8sv4zE8&ab_channel=PinEyMountainFosterCare.

¹⁷⁸ Daniel Craig vs James Bond (Heineken advert), 2020, https://www.youtube.com/watch?v=qTPkddRRiOc&ab_channel=IT%27STRAILERTIME%21.

¹⁷⁹ SZJSZT-15/2003.

¹⁸⁰ „Grand Admiral Thrawn”, Wookieepedia, elérés 2021. február 6., <https://starwars.fandom.com/wiki/Mitth%27raw%27nuruodo>.

könyvsorozatban történt a '90-es években, a karaktert Timothy Zahn író alkotta meg. A második előfordulása már a Disney által megvett Lucasfilm alkotásában egy animációs sorozatban, a harmadik pedig egy újabb könyvtrilógia formájában, ugyancsak eredeti alkotója tollából jelent meg. Negyedik megjelenési formája pedig egy élőszereplős film lesz, amiben az animációs sorozatban hangját kölcsönző színész fogja alakítani. Első megjelenési formájában még eltért az utóbbi háromtól, mivel abban más történettel rendelkezett. A karakter pontos jogi helyzetéről biztosat nem lehet mondani, mivel az író és a Lucasfilm közti megállapodások tartalma nem nyilvános, így ezek esetében csak következtetni lehet a karakter jelenlegi jogi állására. A gondolat kísérlet ezért abból a feltételezésből indul ki, hogy az első könyvtrilógia vagyoni jogainak tulajdonosa az író, a másik három megjelenési formának pedig a Lucasfilmen keresztül a Disney, valamint a szerző személyhez fűződő jogait az első könyvtrilógia esetén az író önállóan, a másik három megjelenési forma esetén pedig társszerzőként gyakorolja.

Thrawn karaktere mind a magyar, mind az amerikai jogszabályok alapján jogosult lehet szerzői jogi védelemre egyéni, eredeti jellege miatt. Nemcsak története, hanem egyedi megjelenése is okot ad erre a védelemre. A karakter fehér katonai egyenruhát hordó, emberszerű lény, kék bőrrel és vörös szemekkel. Jellemét tekintve hideg és számító, mindig nyugodt, és minden műben, amiben megjelenik, remek katonai stratégiaként kerül bemutatásra. A rövidített forma mellett rendelkezik egy egyedi hosszabb névvel: Mitth'raw'nuruodo, és egyedi faji meghatározással (chiss) is. Az első könyvtrilógia csak történetében tér el a másik három megjelenési formától, de a karakter jellege és megjelenése nem változik. Tehát nincs szó olyan jellegű jellemi elkülönülésről, ami okot adna arra, hogy Sherlock Holmeshoz hasonlóan két egymástól jogilag elkülöníthető entitássá váljék. Így a karakterből származó vagyoni jogok külön felhasználása egyértelműen sértené a Lucasfilm érdekeit, azok önálló alkalmazásától el kell tekinteni. Mindez a korábban megkötött szerződéseket nem érinti, így például a könyvek kiadására jogosult könyvkiadó továbbra is forgalmazhatja a könyveket. A másik három megjelenési forma esetén a Lucasfilm rendelkezik a vagyoni jogok felett.

A Disney – felmérve a karakter értékét és felhasználási lehetőségeit – dönthet úgy, hogy azt egy franchiseszerződés formájában több, a birtokában lévő szellemi tulajdon-joggal egyetemben egyfajta „Star Wars-csomagként” master franchise formájában regionálisan értékesíti. Ezáltal a karakter(ek) után meghatározott díjra lesz jogosult, és a franchisee dönt majd arról, hogy milyen formában hasznosítja a karaktereket. A Disney azonban merchandising szerződés útján is felhasználhatja a karaktert. Jellegéből adódóan nem alkalmas élelmiszer-, vendéglátóipari termékek és szolgáltatások népszerűsítésére, azonban sok másra igen. Az egyik ilyen, más Star Wars-karakterekhez hasonlóan, a játékfigurák készítése, amin belül külön szerződést is köthet az olyan nagyvállalatokkal, mint a LEGO meghatározott termékek előállítására és forgalmazására. Megjelenhet reklám formájában mind az online térben, mind utcai plakátokon különböző Star Wars-termékek és jövőbeli filmek népszerűsítése érdekében. Hasonlóképp külön merchandising szerződés köthető, hogy a ka-

rakter megjelenjen iskolások irodaszerein, táskáin is. Speciális kérdés, de kétségkívül önálló felhasználási forma a számítógépes játékok kérdése. Ugyan a Disney ezek készítéséhez nem csak egy karakterre szokott szerződést kötni, azonban a lehetőség fennáll, hogy a karaktert más játékok kiegészítéseként értékesítsék, különösen igaz lehet ez a Magyarországon is igen népszerű Fortnite¹⁸¹ esetében. Így csak négy nagyobb másodlagos jellegű felhasználást megemlítve (figurák, reklám, képi megjelenés, játékok) számos különböző szerződés megkötésére van lehetőség akár a négy felsorolt nagyobb kategórián belül is, diszpozitív módon szűkítve, hogy melyik szerződéses fél pontosan milyen típusú felhasználásra válik jogosulttá.

A jogsértések igen sok formában ölthetnek testet, és ismerve a bíróságok eddigi joggyakorlatát elképzelhető, hogy más kimenetelű döntések születnek. Így ha a leendő alperes a védelem alatt álló karakterre kísértetiesen hasonlító terméket forgalmazna Magyarországon mondjuk „Blue Admiral” néven, a *Disney Enterprises, Inc. v. Sarelli*-ügyhöz¹⁸² hasonló per lefolytatása esetén itthon már nagy valószínűséggel elmarasztalnák jogsértésért. Ugyancsak jogsértést eredményezne a karakter filmes vagy könyvborítón megjelenő illusztrációjához hasonló képek kereskedelmi forgalomban való hasznosítása. Így a Popeye-ügyben foglaltak Magyarországon is éppúgy megállnák a helyüket, és elmarasztalnák az alperest. A szerzőtársakra vonatkozó hipotézis esetén pedig magyar példák támasztják alá annak szükségességét, hogy minden társszerzővel meg kell állapodni ahhoz, hogy a felhasználó a merchandisingjogokat ténylegesen megszerezze. A jogsértés elkerülése és a praktikusság okán ez azonban valószínűsíthetően csak a Disneyvel történő szerződéskötést jelentené, mivel az íróval bizonyára megállapodtak a korábbi művek elkészítése során, így ő feltételezhetően a Disneyvel kötött szerződés alapján meghatározott mértékű jogdíjra lesz jogosult.

Ami a szerző személyhez fűződő jogait illeti, mindezekről függetlenül jogosult az író többek között a karakter integritásának védelmére.¹⁸³ Így a karakter átalakítása ellen joggal tiltakozhat és e jogában senki nem korlátozza, korlátozhatja.

12. ZÁRÓGONDOLATOK

Összeségében elmondható, hogy az ismert karakterek igen jelentős szerepet töltenek be a szerzői jogban. Gazdasági jelentőségük széles körű felhasználásuk és a fogyasztók befolyásolása miatt töretlen népszerűségnek örvend. A hasznosításuk körüli jogszabályok kijátszása, illetve a szerző jogainak érvényesítése körüli folyamatos gazdasági érdekek mozgatta harc pedig minduntalan újabb jogeseteket eredményez majd, amelyek ha új jogszabály al-

¹⁸¹ Mandalorian in Fortnite. Epic Games' Fortnite, elérés 2021. február 7., <https://www.epicgames.com/fortnite/en-US/news/unlock-the-beskar-umbrella-protect-your-top-spot-at-all-costs-in-the-mandos-bounty-ltm>.

¹⁸² *Uffelmann*: i. m. (100).

¹⁸³ I. m. (6), 13. §.

kotását nem is eredményezhetik, de a joggyakorlatot mindenképp alakítják. Ennek kiváló példája a Batman-ügy, ahol a bíróság döntésének jogformáló hatása kétségtelenül előnyös precedenst teremtett a filmstúdiók számára, a jog ilyen mértékű torzítása hosszú távon azonban nemkívánatos példát ad a jövőbeli bírósági ügyek kimenetlérére nézve. Mint ahogy az a Roxfort-tanulmányban is kifejtésre került, a szerzői jog ilyen jellegű felhasználásának számos káros hatása is lehet az Egyesült Államok jogi szabályozására nézve.

Ugyan a karakterek elsődleges felhasználása is igen komplex jogügyleteket eredményezhet, a másodlagos felhasználás mind gazdasági, mind jogi szempontból legalább annyira jelentős és komplex. A különböző karakterek adta hasznosítási lehetőségek pedig az egyes merchandising szerződések megkötésekor speciális jogügyletek létrehozását eredményezhetik hazánkban és külföldön is. A vagyoni jogok ilyen módon történő másodlagos jellegű felhasználása jelentős profit megszerzésével is kecsegtet, így nem meglepő, hogy a híres karakterek felhasználásával járó bevétel növekedés adta lehetőségeket minden vállalkozás igyekszik kihasználni, megteremtve a filmipar legkreatívabb jogsértéseit, egyúttal kétségtelenül formálva a jogot is.